Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (12907) | 1985 чылдың сентябрь 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

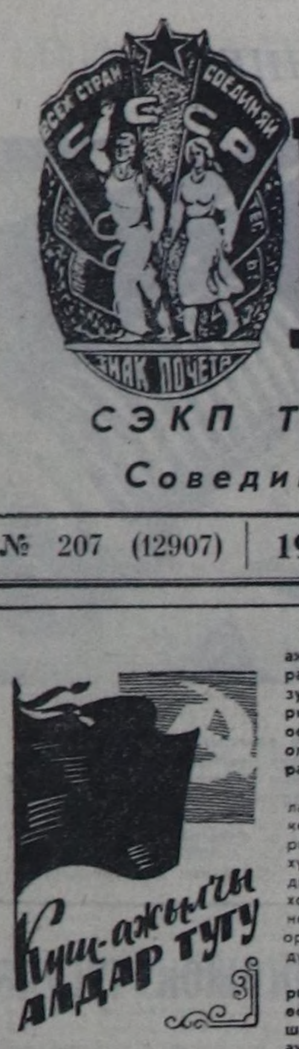

Бөгүн «Шын» солуннуң Куш-ажылчы алдар тугун Каа-Хем районнуң «Бүрүнгаар» совхозунуң мурнакчы комбайнерлери Тараачы Чаш-оол, Арбан-оол Кужугет, Борис Далдан оларның шалыпчы ижинге түрасказадып көдүрген.

Дуржулгалыг механизаторлар тараа культураларының кезилдезин болгаш бастырыышкының эрестиг чорудуп, хүн нормазын 120—130 хуу чедир күүседип турарлар. Совхозтуң тараажылары бо хүннерде бир гектар черден-не ортумаа-биле 12 центнер чедир дүжүттү ажаап ап турар.

Республиканың тараажылары, мурнакчыларга деңнежип, өстүрүп алдынган дүжүттү өйлашаанда болгаш чидириг чок ажаап аар дээш социалистиг чарышты калбартыңар!

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ДЕТКЭЭШ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын районнуң ажыл-ишчилери танышкаш, чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Ол ажыл-агыйларының кайызы-даа партияның улуг шуулганын үткүүру-биле социалистиг хүлээлгелерни алган.

Мал чемнерин белеткеп алыры-биле көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар торгалыгжыларның үлегерин ажыл-агыйлар эдерип турар. Ооң чижектерин бистиң совхозтарывыстың мал чемнерин белеткээр бригадаларындан, звеноларындан база көрүп болур. Ылаңгыя августың айның бүгү декадаларында, сентябрьның эге хүннеринде мал чемнери белеткээриниң социалистиг чарыжы улам шапкынчып турар.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери чоруп турар. Ол черниң мал чеминиң белеткекчилери 3200 тонна сиген белеткээр планныг. Херек кырында 1700 тонна сиген белеткеп алган. 230 тонна сенаж салдынган, 19 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Сиген белеткелинде 185 кижи доктаамал ажылдап турар.

«Мурнакчы» совхозтуң сигенчи звеноларындан Дарыг-Хөө Озук-оолдуң, Майны Салчактың, Леонид Кендивенниң сигенчилери боттарының планнарын күүседипкен. Ажыл-даар байдалдар, сиген белеткеп турган шөлдерниң дүжүдү ажыл-агыйның девискээринде барык дөмей. Ынчалза-даа мурнакчы бригадаларда куш-ажылды организастааны, кижи күүнү болгаш машина-техниканы хуваап тургусканы, социалистиг чарыштың дээштии эки болуп турары-биле ылгалдыг.

«Бай-Тал» совхозта Севээн Өлчеймаанның, Кунгаа Дажы-Серенниң, Тарын-Базыр Мөңгүн-оолдуң, «Тээли» совхозта Сундуй Базырның, Сергей Чүлдүмнүң звенолары мал чемнери белеткээриниң планнарын күүседипкен. Кайы-даа ажыл-агыйларда планныг онаалдаларны күүседипкен бригадалар, звенолар немей социалистиг хүлээлгелерни ап, мал чемнери белеткээрин уламчылавышаан. Кыштаглаашкынга белеткелдиң кол ажылы сиген кезип алыры болганда, ол чугула ишти моон-даа соңгаар бедик темпилер-биле чорударының чугула болуп турарын көдээде кижи бүрүзү хаңы билип турар.

Район тевүнүң албан черлери, организациялары болгаш бүдүрүлгелери мал чемнериниң белеткелинге багай эвес киржилгелиг. Ниитизи-биле бо чугула ажылда 948 кижи хаара туттунган. Райкүүском 28 тонна, харылзаа белдири 15 тонна, саң-хөө килдизи 14 тонна сигенни белеткээн.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткели чамдык ажыл-агыйларда, сиген белеткээр бригадаларда, звеноларда чавыс темпиде артпышаан. Ооң чижээнге «Кара-Хөл» совхозту хамаарыштырып болур. Ажыл-агый сиген белеткелиниң планын үчүле 24 хуу күүседип алган. Мал чемнериниң белеткели «Тээли» совхозта база чогумчалыг эвес.

Күстүң хүннеринде, улуг соок келгелекте, бүгү бар курлавырларны ажыглап турган, хүн бүрүзүнде эки ажылдаары, мал чемнерин ам-даа хөйү-биле белеткеп алыры чугула болуп турар.

Д. САЛЧАК.

ГЕКТАРДАН-НА 10 ЦЕНТНЕР

«Барлыкъ» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының тараажылары бо чылгы дүжүт ажаалдазын эгелээн. Дуржулгалыг комбайнерлер Сарыг-оол Саая, Алдын-оол Күжүгет Доора-Бүга деп черде тараан кызылтасты кестирип, бастырган, бир гектардан-на ортумаа-биде 10 центнер чедир дүжүттү ажаап алган.

Салбырның механизаторлары Даг-Адаанда суланы мал чеми кылдыр кезип, пресстээш, малчын коданнарда чедирген. Ооң-биле кышкы үеде малдың чаш төлүнге бээр хоолулуг чеминиң күрлавыры элээн немешкен.

А. САРЫГЛАР.

ДООЗУП ТУРАР

Чай чаъс-чайыктыг болганындан Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ховуларында моон мурнунда чылдарга бодаарга ът-сигенниң үнгени эки. Чижээлээрге, Суглуг-Даш, Ханы-Чоога дээр тайга оттуг черлерниң сигени терең, чаагай үнген. Ол черлерниң сигенин аныяк механизатор Валерий Монгуш удурткан звено кезип, шалыпкын ажылдаан. Звено кежигүннери Айдың-оол Серен, Сенди Оюн, Сергей Монгуш, Алдай-оол Мортай-оол, Олег Куулар олар хүн үлүүн 130 хуудан кудуматпайн, онашкан ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүскеннер.

Ооң ажылгыр кежигүннери бо хүннерде чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң кезилдезин доозуп турарлар.

К. КАЛЫНДҮҮ.

АЖЫЛ-ИШ ЧЕДИИШКИННИГ

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң сиген шөлдеринде ниитиниң малынга мал чеминиң белеткели уламчылап турар. Өктек-оол Ооржак удурткан звено бодунга быжыглаан 50 гектар чайгаар үнген сиген шөлүнден 150 тонна эки шынарлыг сигенни кезип сараатгаш, совхозунга дужаган. Звенонуң сиген кезикчилери Оолак Иргит, Эрес-оол Саая, Кержик Саая олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Долума Ооржак баштаан хөпээн салыкчылары кескен сигенни саадатпайн удур күргадып, хөпээннеп турар. Сигенчи коллективтер аразының социалистиг чарыжынга звено иделкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни ап турар.

Оорга-Кыры деп черниң сигенин кескен Чараш-оол Хомушкуга удурткан комсомолчу-аныяктар звенозунуң ажылы база мактадыг. Ында он сес аныяктарны эвилелдээн. Олардан сиген кезикчилери Семен Хомушку, Алдын-оол Саая, Дозураш Хомушку, хөпээн салыкчылары Лида Хомушку, Антонина Хомушку, Салбакай Монгуш кылган ижинге хүн бүрүде кызымак чоруун көргүзүп келгеннер. Звено кежигүннери планныг онаалдаларын ажыр күүседип дээш бо хүннерде улам күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Арыг-Үзүү деп черде чаагай үнген сигенни Базыр-оол Саая удурткан совхозтуң Культура бажыңының сес кижи составтыг бөлүү кезип, бөлүп, сараатгаан.

Совхозтуң удуртулгазы келир кышка удур ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынче чогуур кичээнгейни угландырган. Ол дугайын ажыл-иштиң чедишкинниг чоруп турары херечилеп турар.

А. САГААН.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайны тудуп эгелээннерниң бирээзи

Николай Андреевич Ефримовский. Ол ам үжен ажыг кижи составтыг комплекстиг тудуг бригадазын удуртуп турар. Бо чылын бригаданы 280 олуттуг садик болгаш ийи аал чурттаар бажың тудуунда быжыглаан. Тудугжулар Виктор Махтар, Иван Чанчып, Кодур-оол Оюн чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Н. А. Ефримовский, тудугжу Иван Чанчып.

К. ООРЖАКТЫҢ фотолары.

КАТТАРНЫҢ ЧААГАЙ ДҮЖҮДҮ

Чербиниң сад участогунуң коллективи он бирги бешчылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте дооскаш, келир чылдың үлүүнде ажылдап турар коллективтериң санында кирген. Боттарының күш-ажылчы чедишкиннерин олар СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаадып, немелде хүлээлгелерни ап турар.

Кат-чимис үнүштериниң эки ажаалдазы, суггарылгазы, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни четчир хемчээлдиг кылдыр кат үнүштериниң шөлдеринге төккени янзы-бүрү каттарның эки дүжүдүн бо чылын база алыр арганы берип турар. Инекараа, малина, вишня каттарны долузу-биле ажаап алган болгаш оларның 7 тонна дүжүдүн садыг четкилеринче киирген.

Амгы үеде чүс гектар шөлде өстүрген чыжыргананың болгаш 6 гектарда ранетаның дүжүдүнүң ажаалдазы эгелээн. Кат чылдазының ниити планын — 16 тоннаны элээн ажыр күүседиринің аргалары бар: каттарның үнгени эки, быжып, четчип турары таарымчалыг.

Сад ажыл-агыйында 36 кижилиг бригада ажылдап турар. Кат үнүштерин ажаап өстүрериниң, дүжүдүн алырының көдээ ажыл-агый хереклерди четчир. Суггарылга системазы таарымчалыг кылдыр тургустунган. Бригаданы дуржулгалыг садчы Зинаида Михайловна Кузовлева удуртуп турар, ол Чербиниң сад участогу тургустунганындан бээр мында ажылдап келген. Ол мурнакчы ажылчыннарның одуруунга Фаина Василенкону, Тамара Сендини, Мария Кунчунмайны, Татьяна Дүктүгбейни адады. А тракторист Александр Бады «Беларусь» тракторунга кожар бүгү хереклерди тергиин эки ажылдадып билир, ыяштар аразын бок үнүштерден арыглаар, хөрзүнү үлдүредир болгаш өскедээ ажылдарны эки кылып турар. Суггатчы Иван Филатов-биле кады ол суггарылга машиналарын бо чайын каак хүннерде соксаал чок ажылдадып келген.

Чербиниң сад участогунуң ажылдакчыларының демниг ажылы чаагай түңнелдерни берип турар — кызылчыларның чем столунга чаагай амданныг, чемгир кат-чимис аймаа немежип кирип турар. Чыжыргананың дыка хөй кезиин эм кылыр заводтарже чорудар.

Ю. ЕГОШИН.

Малчынның хүлээлгези

Барыын-Хемчик районнуң «Барлыкъ» совхозунуң хойжузу Күжүгет Адыевич Окпан-оол эрткен чылын чүс баш хойга онаавштыр 142 хураганны камгалап ап, бир хойдан ортумаа-биле 2,4 килограмм дүктү кыргып алгаш, республиканың хойжуларының чемпиону болган. Мурнакчы малчын СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр галазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының коллективтериниң эгелээшкиннерин деткип, бо чылын хүлээп алганы дүнгуш хойларының чүзүнден-не 90 хураганны, баш бүрүзүнден ийи килограмм дүктү кыргып авын хүлээнген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Эртем-техниктиг депшилгениң оруу-биле

НЕМЕЙ ХАНДЫРТЫНГАН

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП Төп Комитединге болган хүрал улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг салдарлыг болур дээрзи билдингир. Ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күш-ажылчы коллективтер хемчеглерни ап чорудуп турар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези будүрүлгени дерип-чепсеглээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Курлавырларны дилеп тывары, чаартылга ажылдарын, будүрүлге чорудуун соксатпайн чорудары, камналга чүрүмүн шыгыырадыры эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң кол оруктары дээрзин эки билип турар бис.

Беш чыл эгезинден тура, техниктиг дерип-чепсеглээшкинче эвээш эвес кичээнгейни угландырган. ЭКГ-4,6 экскаваторларны чаа, күчүлүг ЭКГ-5А деп машиналар-биле солаан. Каа-Хем участогу шупту чаа экскаваторлар-биле хандырлээн бис.

Он бирги беш чылда чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын экижидеринче үгланган хемчеглерни ап чоруткан. Чаартыкчылар бо үе дургузунда 118 саналды киирген, оларның чүгле бежин будүрүлгеге ажыглаваан. Чогаадыкчыларның саналының экономиктиг ажыктыы 400 мун рубль чедип турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедеринче үгланган ажылдарны калбарткының түңнелинде хөмүр-даш хазарының болгаш сайгарарының беш чыл планын эрте доозар арга тургустунган.

Будүрүлге ажылын экижидеринге социалистиг чарыштың салдары ажок улуг. Мурнакчылар, чаартыкчылар ажылдың технологиязын чаартыр, организастаарын экижидер талазы-биле эвээш эвес саналдарны киирүп турар. Ооң түңнелинде стахановчу шимчээшкинниң юбилейинге чедир шахтёрлар беш чыл планыңдан ажыр 52 мун тонна хөмүр-даштыг чүдүрүп чоруткан. Ажылдың будүрүкчүлүү планга немей 3,2 хуу өскен, продукциязың бот-үнези 5,4 хуу чиигээн. Беш чыл эгезинден тура, 151 мун рубльдин кургавырлары камнаттынган. Чедишкинге улуг үлүүн кииргеннер экскаватор машинистери А. А. Нехорошков, В. М. Гончаров, Н. Н. Калинин, М. К. Бергер, Х. А. Ооржак, А. М. Дондук, өрүмнээр станок машинистери Ю. В. Прокопенко, А. И. Чирков, чолаачылар Н. И. Кудачин, Н. Г. Рябов, Ю. Н. Астанин болгаш өскелер-даа бо хүннерде үени мурнап, беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планын хуусаадан эрте күүседипкеннер.

Даг ажылдарының технологтуг схемаларын ажыглаарынга, чер кырының довураан аштап-арыглаарының хемчээлин көвүдедиринге чаа эптеп тургузуп турар ЭШ-10/70А экскаватор дузалаар. Бо чергелиг ажылдарны келир беш чылда калбартыры көрдүнген.

Чадаанада разрезтиң төлевилел күчүзүн чылда 500 мун тонна, Дус-Дагныың (ам күчүзү 10 мун тонна) 30 мун тонна чедирери планнаттынган. Он ийиги беш чылдың баштайгы ийи чылында чаа механизмнер-биле болгаш дериглер-биле чепсеглээр ажыл үргүлчүлээр. Чер кырында довурак аштаарынга сес кубометр күчүлүг ЭКГ-811 экскаваторларны чеден беш тоннаның автосамосвалдары-биле катай будүрүлгеге ажыглап эгелээр. Келир чылдан эгелеп СБШ-250МН деп марканың өрүмнээр станогун тургузар. Чаа дериг 40 метр чедир хаңы казар. Өрүмнээр диаметри 270 мм. Чазылдырыышкынга белеткел ажылдарын, хол-биле кылыр чамдык операцияларны механизастаарын көрдүнген.

Бар механизмнериң ажыглалын экижидери бистен негеттинип турар. Ылаңгыя даг-транспорт дериг-хереклерди туруушкунга таваржып турар. Чижээ, бирги чартык чылда экскаваторларның планнан дашкаар туруушкуну 4038 шак азы календарьлыг үе фондузунуң 12 хуузу чедип турган. Кылаштап чоруур ЭШ-10/70 № 68 болгаш № 186 экскаваторларның туруушкуну 1550 шакка дең. Ажыл хүнүнче шилчидер болза, олар ийи ай ажылдаваан болуп турар. Өрүмнээр станоктарның календарьлыг үени ажыглаарының коэффициентизи план ёзугаар 0,4 турда, ол көргүзүг үчүле 0,24 чедип турар. Өрүмнээр, казар ажылдарны чорудары паспорттарда көрдүгенинден өскерлип тургынадан, чазылдырыышкынның шынары куду болгаш бир блоктуң чазылдырар ортумак хемчээли эвээш болуп турар.

Үстүнде чижектер ам-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес дээрзин көргүзүп турар. Оларны дилеп тывары, чөп ажыглаары чугула сорулгаларның бирээзи болуур. Чүгле ынчан разрез коллективи бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүседир аргалыг.

Ф. ГАЛИН,
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде кол технолог.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ТЮМЕНЬДЕ ЧОРУП ТУРАРЫ

Чурттуң ың чугула нефть болгаш газтыг девискээри Тюмень облазынга М. С. Горбачев сентябрь 4-те чедип келген. Нижневартовск хоорайның аэропортунга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, СЭКП ТК-ның Партийжи-организастыг ажылдың килдизи эргелекчизи Г. П. Разумовский, СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизи А. Н. Яковлев, партияның Тюмень обкомунуң бирги секретары Г. П. Богомяков, партияның Томск обкомунуң бирги секретары А. Г. Мельников, ССРЭ-ниң министрлери, черчериң партия болгаш совет органнарының удуртукчулары уткуп алган.

Ол-ла хүн М. С. Горбачев нефть болгаш газ казып тывар Самотлорнуң байлак черинде будүрүлгелерге чорааң болгаш өрүмнекчилер, монтажниктер, тудугжулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле ужурашкан. Беседа үезинде нефтини казып тыварын көвүдедиринің орүктарының дугайында делгереңгей чугаа болган. ССРЭ-ниң нефть, конденсат болгаш газ казып тывар талазы-биле энергетиктиг программазын күүседирин хандырар арганы бээр 1986—1990 чылдарда Барыын Сибирьге нефть болгаш газ үлетпүрүн комплекстиг хөгжүдериниң дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң бо чылдың август айда хүлээп алган шиитпириниң чугулазын онзалап демделээн. Амгы үениң нефть, газ тывыжыының дериг-хереклерин болгаш технологтуг хереклерин будүрүп үндүрерде эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин долузу-биле ажыглаарының эргежок чугулазын демделээн.

М. С. Горбачев «Самотлорнефтээ нефть, газ казып тывар эргелелдиң № 2 болгаш № 3 газлифтилиг компрессор станцияларынга, комплекстиг № 3 чылында пунктузунга, мастер В. С. Рыбакинниң өрүмнээр дерииңге чораан.

Самотлорнуң казып тывар черинге ону ажыглап эгелээнинден бээр будүн чартык миллиард ажыг тонна нефтини болгаш 138 миллиард кубометр хире эдеринчи газты казып тыпкан деп, министерстволарның, эргелелдерниң, будүрүлгелерниң удуртукчулары илеткээннер. Нефтини казып тыварын улам ыңай интенсификастаары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Казып тыварының механизастаан аргазынче, ооң иштинде эң-не депшилгелиг газлифтилиг аргаже шилчиирин дүргедедириниң дугайында чугаа болган. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң эртем-техниктиг баазазын быжыглаарының ажыктыын айыткан. Чер адаанық курлавырларын ажылдап кылырының дээштиг төлевилелдерин адырның эртеми бээр ужурлуг. Нефть тывыш черлерин электри-биле хандырарының ынаныштыын бедидери соңгаарлаттынмас херек болур.

Будүрүлге черлериниң нефтичилер-биле, Нижневартовскиниң чурттакчылары-биле ужуражышкыннар үезинде чурттагла бажыңнарын дүрген тударының эргежок чугулазынче, социал-амыдырал албан черлерин, культураның тудугларын хөгжүдеринче М. С. Горбачев онза кичээнгейни салган.

Өрүмнээр дерииге чорааш, М. С. Горбачев ажылчыннар-биле беседа үезинде оларның куш-ажылчы чедиишкиннерин сонуургаан болгаш ол ышкаш оларның дээштиг, улам эки ажылдаарынга чүү шаптыктап турарын сонуургаан.

Бригаданың удуртукчузу В. С. Рыбакин ооң коллективи бо беш чылдың үезинде 437 мун метр ажыг черни өрүмнээн болгаш беш чыл планын 1983 чылдың төнчүзүнде-ле күүседипкен деп чугаалаан. Бо чылын бригада 75 мун метр черни өрүмнээр планныг тургаш 80 мун метр черни өрүмнээр деп социалистиг хүлээлгени алган. Ам бригада чаа черни өрүмнеп эгелээн. Черлерни өрүмнээрин дүргедедири-биле чурттуң үлетпүр будүрүлге черлериниң чаа техниканы, эргежок чугула дузалал дериг-хереклерди-биле кады өрүмнээр сүүргеларны будүрүп үндүрген турарын өрүмнекчи мастер күзээн. Ол күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер аргаы бээр.

Кежээ партия хооркомунга М. С. Горбачевтуң Тюмень болгаш Томск областарның нефть үлетпүрүнүң, чер-черниң партия болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларыры-биле беседазы болган.

Беседага В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, Г. П. Богомяков, А. Г. Мельников, ССРЭ-ниң министрлери киришкеннер.

Нефть казып тывар будүрүлге черлериниң ажылын экижидер талазы-биле хүлээп ап турар хемчеглерниң болгаш он ийиги беш чылда Барыын Сибирьниң нефть үлетпүрүн хөгжүдериниң перспективаларының дугайын боттарының чугааларында партияның Ханты-Манси округ комитединиң бирги секретары В. А. Чурилов, партияның Нижневартовск хооркомунуң бирги секретары С. И. Денисов, ийи областың чамдык каттыжыышкыннарының коп директорлары клеткээннер.

(СЭТА).

ЧУРТТУҢ ТАРАА, СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Чурттуң хөй шөлдеринге тараяны интенсивтиг технологиялар ёзугаар өстүрген. Күзүн чаштырар культураларны безин алды миллион гектарга тараан. Тараа культураларын чаштырарының, өстүрериниң ындыг аргазы, анаа тарыышкындан ыракта ажыктыг болуп турары бадыткатынган: гектардан 15 центнер немелде тараяны ап турары ховар эвес.

Москва чоогунуң чамдык ажыл-агыйларында немелде дужут оон-даа хөй. «Бүрүнгаар» совхозтуң тараажылары гектардан-на 50 центнер бедик шынарлыг кызыл-тасты өстүрүп, ажаап алган. Ол дээрге — эрткен чылдаазындан ийи катап хөй. Хөй чылдыг сигеннерни, хамыктың мурнунда медени тараан шөлдерге кызыл-тастың тарылгазын чорутканы — чедишкинниң үндезини болган. Бедик шынарлыг үрезиннерни, минералдыг чемишчидилгелерни, ылаңгыя азот чемишчидилгелерин органиктиг чемишчидилгелер-биле шын холбаштырып ажыглааны, бок үнүштерден, аарыглардан болгаш хоралакчылардан үнүш камгалалының дээштиг системазын нептереткени бедик дужүттү өстүрериниң база улуг үжүр-дузалыг болганын демделээри чугула. Кызыл-тастың болгаш өске-даа культураларның тарылгазын, ажаалдазын ол совхоз тодаргай графикти ёзугаар чогуур хуусааларында чоруткан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, интенсивтиг технологиялар ёзугаар көрдүнген агротехниктиг хемчегларининг бүгү комплекизин боттандырган. Кызыл-тастың сывы чоон, бедик болгаш чаъстаашкыннар, хат үезинде бичии-даа чыптаан: кестирип, ажаап алырынга эптиг болган, дужүттүң чидирии чайлаттынган.

Тарылганы интенсивтиг технологиялар ёзугаар ынчаар чорудуп турар ажыл-агыйлар бистиң чуртувуста эвээш эвес. Немелде дужүттү олар база өстүрүп алган. Ынчаарга агротехниканың аргаларын ажыглавааң азы шын эвес боттандырган, тарылганың хуусаазын узаткан ажыл-агыйларда дужүт планнаттынганындан безин эвээш болуп турар. Москва чоогунуң чамдык ажыл-агыйлары азот чемишчидилгелерин эмин эрттир хөйну хөрзүнге ажыглаан, агротехниканың хемчеглерин чогуур хуусаазында чорутпаан, ооң түңнелинде хөй шөлдерде тараа чыдыпкан. Ол чорук дужүт ажаалдазынга бергедээшкиннерни немей тургузуп, тараяның чидириинге чедирип турар. Липецк областың агрөүлетпүр комплекизи бо чылын ниитизи-биле эки ажылдаан. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар нетпестерни болдурган: тарылганың хуусаазын шын эвес тодаргайлаан, чемишчидилгелерни ажыглаарының хемчээлин болгаш аргаларын хажыдыышкынныг кылдыр боттандырган.

Тарылга шөлдеринге болдунган частырыглардан шын түңнелди кылыры чугула. Амгы үеде күзүн чаштырар культураның тарылгазы улам-на калбарган. Ынчангаш агротехниктиг аргаларны бүрүнү-биле болгаш шын ажыглаары негеттинип турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын нептередири улуг ужурдузалыг болур. Ынчаарга кара хөрзүннүг эвес черниң, Сибирьниң чамдык ажыл-агыйлары бедик шынарлыг үрезиннер-биле чедир хандырынмаанын айтыр херек.

Бүгүнүң дужүдүнүң дугайында сагыш салыышкын мурнуку хевээр онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сентябрь 2-де медээзин ёзугаар алырга, чурттуң тарылга шөлдеринге 77,7 миллион гектарның тараа болгаш тараа-бобы (кукуруза чокка) культураларын кестирген, 68,9 миллион гектарның бастырган.

Тараа болгаш тараа-бобы культураларының дүжүт ажаалдазы амгы үеде чурттуң чөвен талакы районнарының шөлдеринде улам-на калбарып турар. Интенсивтиг технологияларны чүгле тарылгага эвес, харын-даа дүжүт ажаап алыышкынныга ажыглаарының эргежок чугулазын ол районнарның дуржулгазы бадыткап турар.

Мал чемнериниң белеткели база үргүлчүлевишаан. Сентябрь 2-де медээ ёзугаар алырга, тараан болгаш боду үнген сигеннерни 82 миллион гектар шөлден кескен. Чамдык ажыл-агыйлар мал чемнериниң белеткелин кошкаткан. А кыштың дүжүп келир үези чоокшулаан. Четчир сиген, сенаж, силос чокка мал кыштаглаашкынын чедишкинниг чорудары чедип алдынмас болгай. Ынчангаш мал чемнериниң белеткелин улам-на бедик темпилиг чорудары негеттинип турар.

В. БУЛКИН,
СЭТА-ның корр.

«Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору» хүндүлүг атты С. М. МЕШКОРУДНИКОВКА тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ачы-хавыязы дээш **«Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору»** хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Сергей Михайлович **Мешкорудниковка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың сентябрь 5.

Камналга — экономиканың курлавыры

ЧАРЫГДАЛДАРНЫ САНААШ...

Республика типографиязының коллективи камналга чурумун сагыыры, материалдарны болгаш электри энергиязын камнап алыры дээш чамдык ажылдарны кылып келген. Доозукчу чылдың эгезинде бүдүрүлгевистиң алганы социалистиг хүлээлгевисте камналга талазы-биле пунктуларны кииргилээн. Оларның чамдыызын айтырга мындыг:

продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир. 1 рубльдиң бараанныг продукциязынга чарыгдалдың деңнелин 83, 29 көпеек чедирер;

электри энергиязының чарыгдалын 2,2 муң квт-шакка эдээжедир;

1 рубльдиң продукциязын бүдүреринге материал чарыгдалының лимидин 19, 23 көпеекке кудуладыр азы чылда ортумаа-биле 900 рубльге камнап алырын чедип алыр.

Түңнелинде, камнап алдынган материалдар болгаш электри энергиязынга коллектив 2 хүн ажылдаарын хүлээлгеде киирген.

Камналга чурумун сагъыры дээрге-ле, цехтерге, киктизи-биле бүдүрүлгеге ол ажылды боттандырары-биле хемчегларни ап чорудары болур. Ынчангаш электри энергиязының, кывар-чаар материалдарның болгаш саазын, ледерин, картон дээш өске-даа чүүлдерниң чарыгдалын чурумчудар, ону контрольдаар сорулга-биле организас-техниктиг чамдык хемчегларни ажылдап кылган бис.

Электри энергиязының чогуур хереглелин цех бүрүзүнге болгаш киктизи-биле бүдүрүлгеге санап, тодарадыры көрдүнген. Ону кылырда, бир дугаарында, санаар приборларны (счётчиктерни) цехтерге тургузары херек апарган. А бистикинде чүгле киитки типографияда ындыг херексел бар болгай, Ынчангаш электри приборларын салырынга щитти тургузуп эгелээн, ынчалзадаа ам-даа төнчүзүнге чедир кылдынмаан. Цехтерге салыр счётчиктер амга чедир чок болуп турар.

Камналганың хүүда санын цех бүрүзүнге тургузары планнаттынган. Дептерлээр цехте камналганың хүүда санын ажыдып алган. Ында ай санында херек кырында чарыгдалды норма-биле деңнеп, канчаар ажылдаанының түңнелин үндүрүп турар. Чижээ: цехтиң хүүда санында көргүскени январьда — 352 метр ледеринни, 1025 кезек картон саазынны, мартта — 135 метр ледеринни, 384 кезек картон саазынны камнап алган. Киитизи-биле эрткен 8 айларда дептерлээр цех 785 метр ледеринни, 1609 кезек картонну камнап алыр аргалыг болган. Ынчангаш олар камналга талазы-биле боттарының үлүүн херек кырында санап, түңнеп турар апарганнар. Камнап алдынган ол материалдардан калбак хереглелдиң барааннарын (блокноттарны болгаш өске-даа үүрмек чүүлдерни) типография кылып бүдүрүп турар.

Ынчалза-даа чамдык цехтерге чарыгдалды санаары болдунмаин турар. Парлаар цехтиң машиналарында санаалга приборлары үрелгениинден чарыгдалды контрольдаары болдунмайн турар.

Автомашиналарга кыварчаар материалдарның чарыгдалын орук бижиктерин шын тургузар база хынап турар.

Камналга, хумагаалалды күштелдирер, ол дугайында цехтерге ажылчыннар ортузунга тайылбырны чорудуп ажылдаары негеттинер. Бүдүрүлгениң профзвилеп комитеди, цехтер начальниктери, экономистер, бухгалтерлер бир демниг ажылдап тургаш, амда хөйну кылып болур, курлавырларны дилеп, тывар үжүрлүг бис.

М. КАТАРГИНА,
республика типографиязының улуг экономизи.

ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

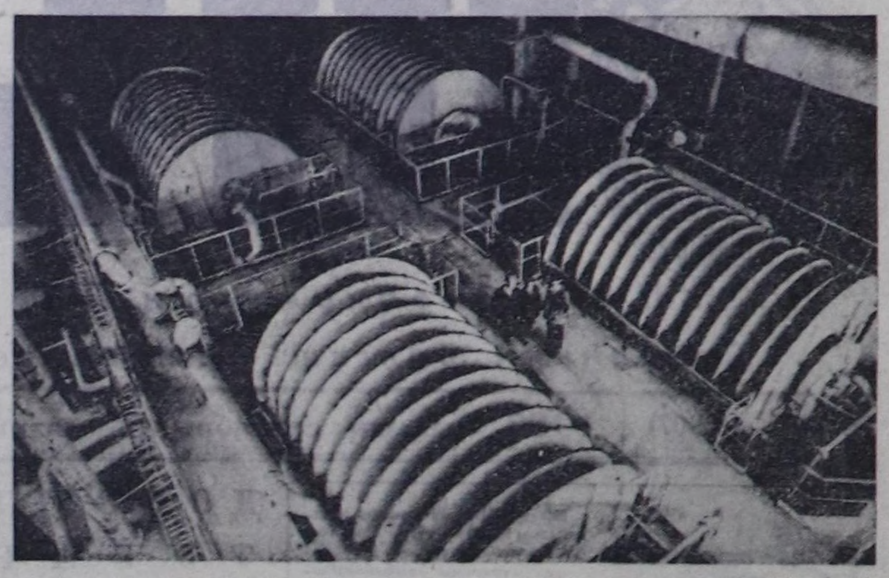

УКРАИН ССР. Николаевскиниң СЭКП-ниң XXVI съездизин аттыг дой довурак заводунда бедик - шыкарлыг бокситтерден алюминийниң охизин алырынга бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерни нептередип киирген. Амгы үеде ажылдап турар дой довурак заводтарынга деңнээрге чаа киирген чүүл үлүг технологтуг болгаш камналгалыг ажыктыг боол турар.

Бүдүрүлгенин хөгжүдериниң нол углануышкынының бирээзи механизаставашкын болгаш роботтарны ажыглавары болу берген.

ЧУРУКТА: ак фильтрациялаашкын үчастөгүнда. А. КРЕМКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕДЕРГЕЙ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУК

Бодумнуң ажыл-албан хүлээлгем айыы-биле республиканың кайы-даа булуңунга чедип чоруур кижи мен. Эки үүлдерге өөруп, таарымча чоғунга сеткил хомудап, сагыш сагып чоруур боор чүве. Чоокта чаа Ак-Довурак — Абаза оруу-биле чорук-херек айыы-биле чордум. Орук дургаар көрген чүвемни элдепсинип кайгаавас, сагыш аарыавас, ол талазы-биле кандыг хемчег ап болуруң бодап, бо үүлдү солунче биживес аргам чок болду.

Ол оруктуң ол-бо талазында, оруктуң шуут машина чоруур кезээнде сарыг-сарыг саазын шоодайларның хөйун кижи кайгаар. Ол дээрге бистиң улуг бүдүрүлгевис —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың продукциязы — Ак-Довуратан Абазаның демир-орук станциязынче чүдүруп чоруткан даг-дүгү деп чүве билдингир. Чүгле ол даг-дүгүнүң чүге ынчаар хөй дүжүп, черге октаттынып турары билдинмес. Машиналарга эриин ажыр хөйну чүдүруп каарының хараазыбиле өңдерлип дүжүп турар бе? Азы хөй муң кижилиг улуг бүдүрүлгениң бүдүруп турар продукциязының үнези ындыгыя бичии боол турары ол бе? Азы чолаачыларның харыысалга чок чоруу бе?

Абазаже кады бар чораанным чолаачы мээң ындыг айтырыгларымга: «Кайгаш чоор сен, ийи-чаңгыс шоодай ышкажыл, ооң үнези база эвээш, а бирги сорттуу болза, ону контейнерлерге сөөртүп турар болгай» деп дүште чок харыылады.

Шынап-ла, даг-дүгүн бүдүрүп кылышпайн турар кижи ону каяа үнелеп билир боор. Ынчалзажок шоодайларда 20—30 килограмм даг хендири бар, ону бүдүрериңге чүс-чүс кижиниң күш-ажылы үнген. Орук дургаар шоодайларны санаар болза, база чүс-чүс. Ону чыий-чыий кээр болза, он-он, чүс-чүс рубль өртехүнелиг. Бир ээр черниң чоогунда бүдүн оваа шоодайлар чытты. Бо кандыг ава чүвел деп айтырыымга, чолаачы, аңаа машина аңдырылган, а чүүгүн кым-даа чыып албаан, ол олчаан хар, чаъс сүүнга үрелип чыдып калган чүведир ийин деп харыылады. А Абазаның демир-орук станциязының складтарында байдал оон дора деп дыңнаан мен. Кызыл күш-биле, хөй кижиниң, хөй техниканың, курлавырларның киржилгези-биле, кылып бүдүрүп алган үүлгө ындыг хамаарылгалыг болурга черле күрүнежи, ажыл-агыйжы эвес чорук-тур деп бодаар мен.

Бо талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың удуртукчулары чүү деп бодап турар иргиг? Бүдүрген, планныг даалгаларга киириштир санаткан, чүдүруп чоруткан соонда олла деп бодап турар иргиг бе? Кижи бодаарга, комбинаттың дирекциязы, партия организациязы транспортчулар-биле кады даг-дүгүнүң ындыг чидириглерин болдурбас дээш хемчегларни алыр, таварылга бүрүзүнге бүрүүлүг кижилерни илередип, оларга материалдыг когарал дээш бүрүүну онаар хүлээлгелиг ышкаш. Бир эвес чүдүруп чорудупкан бис, оон ыңай биске хамаан чок деп орар чүве болза, чолаачы кижи чайлап калды, ону канчаар ону дээр чүве болза, кым моңу эдерил? Ол бүгүге кым ээ болуур деп? Бо айтырыг талазы-биле комбинаттың удуртукчуларының, ажылчыннарының, даг-дүгүн сөөртүп турар чолаачыларның санаалонаның дыңнап көрзе?

В. ПОЛЯКОВ.

«Тыва тудуг» трестиң тудуг организациялары материалдарны камныг чарыгдаарынче кичээнгейни салып, участок, бригада бүрүзүндө камналгалыг ажылдаарының социалистиг чарыжын калбарткан. Ылаңгыя «Кызыл тудуг» эргелелдиң тудугжу бригадалары камналгалыг ажылдаарынче кичээнгейни үглап турар. Ол эргелелде Сергей Севекпиттиң дашчылар бригадазы ай санында хөй саныг түүйбүну болгаш оон өске-даа материалдарны камнап ап келген.

Олар тос каът бажыңның тудуунуң сөөлгү каъдын доозар чеде берген. Ырах черден эккел турар түүйбүнүң чаңгызын-даа бүспайн, ажылап турарлар. Ол чшкаш хоюдугга ажыглаар цементкин үндүрүп база камныг ажыглап турарлар.

Карасал Хеймер-оол, Николай Сат болгаш оон өске-даа ажылчыннар хоюдугну эки шынарлыг кылдыр белеткеп турар. Ол ажылчыннар бедик каът-тарже үндүрер тудуг материалдарын бүспайн, төгүлдүрбейн дамчыдып берип келгеннер. Бригада камнап алган түүйбүзү, цементкэн-биле немелде ажылдарны кылып турар.

ЧУРУКТА: Ол бригаданың ажылчыны Карасал Хеймер-оол.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЫНАРЫ ЭКИ БООРГА

Эки шынарлыг продукция бүдүрерге, бүгү тала-биле ажыктыг. Ындыг продукция дээш 30 хуу немелде төлевир бээр. Эки продукция дээш алган акша-көрөңгинин чамдык кезиин ажылчыннарны болгаш специалистерни шаңнап мактаарынга ажыглаар. Эки шынарлыг продукцияның база бир ажыы чүдел дээрге аңаа үнер бүгү хевирнин курлавырларының чарыгдалын кызырар арганы бээрги.

Москваның Лихачев аттыг заводунда үндүрүп турар чүүк машиналарынга хамаарыштыр чарыгдалдар струк туразы солуп. Чарыгдалдарның чүгле ийи хуузун оларны бүдүреринге үндүрер, а техниктиг ажаалдазынга 35, агар болгаш капитал септелгеге 63 хуузун көрген. Машиналарның шынарын экижидеринче үндүрген чарыгдалдар оларны эдилеп турда хөй түңнүг кылдыр катап эгиттинер. Бир эвес машина мурнунда үндүрүп турган машинадан 50 муң километр хөй хемчээлди эртип шыдаар апарган болза, ону септээринге чарыгдал дыка кызырлыры билдингир.

В. БЕЛЯЕВ, (СЭТА).

КУРЛАВЫР АРБЫН БОЛУР

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга, совхозтарның бүдүрген продукциязынга камналга тургузарынга хүүда дузалал ажылының ачы-дузазы, ооң дорт хамаарылгазы канчаардаа ажок улуг. Бо чүгүла ажылды организастап, ону улам ыңай сайзырадыр ажылдарны Бии-Хем районда багай эвес чорудуп турар.

Хүүда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдерин районнуң чер-чер Советтери холга ап, чон ортузунга ооң ажыктыының дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп келген болгаш чорудуп турар. Бо айтырыгны Тураның хоорай, Ээрбек, Аржаан, Хадың көдээ Советтериниң улус депутаттарының күүсекчи комитеттериниң хуралдарынга тус-тузунда ол черлерниң байдалынга таварыштыр чүгаалажып көргөн болгаш хүүда дузалал ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле тускай хемчегларни ажылдап кылган. Көдээ Советтерде чоннуң хүүда дузалал ажыл-агыйының дугайында, мал бажының чүзүн ажыы-биле санын көргүскен стандилерни тургускан. Көдээ Советтериң база агитквартираларның аразынга хүүда дузалал ажыл-агыйны сайзырадыр талазы-биле социалистиг чарышты организастаан, оон түңнелин чыл санында ажылчы чоннуң чыыштарынга түңнеп турар. Туран хоорайда хүү малды тарып боозадырының пунктузун ажыттыкан, ооң түңнелинде чоннуң хүү малының шынары, уксаазы экижип турар.

Райкүүском чоннуң хүүда дузалал ажыл-агыйының эскени-биле чондан чарган керээ өзүгаар мал садып алыры көвүдээн. 1982 чылда районнуң совхозтары 450 баш бода малды садып алган турган, а 1985 чылда 990 башты садып алган. Хой өшкүнү ынчан 139-ту, а бо чылын 770 башты, хаванны 394-ту, а 1985 чылда 1280 башты садып алган. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазы сөөлгү ийи чылда чондан 164,5 тонна эттти, 22 тонна сүттү садып белеткээш, хөй-ниитиниң чемнелиниге черлеринче, уруглар садтарынче болгаш садыгларже чоруткан.

«Кызыл тараачыны» база «Өөк» совхозтар чондан эрткен чылын 1171 центнер сүттү садып алган. Бо чылдың бирги чартыында районнуң белеткел конторазы 69 тонна эттти, 2700 чуурганы, 1300 кг ары чигирин, 7 тонна сүттү, 155,8 тонна картофельди чоннуң дузалал ажылынган белеткээн.

Хүүда дузалал ажыл-агыйын улгаттырары-биле совхозтар чонга хаван оолдарын чылдың-на садып турар. 1982 чылда чонга 260 башты, а 1985 чылда 338 башты саткан. Оон ыңай бызааны 40 башты сатканнар. Көк-Тейниң куш фабриказынган чыл бүрүде дагаа оолдарын районга экелип, совхозтарның болгаш районнуң чурттакчы чоннуңга садып турар чорук чанчыл болган. Совхозтар хүүда ажыл-агыйлыг ажылчын чонга мал одерладыр 6000 га черни, мал чеми белеткээр 2900 га сиген шөлүн быжыглаан. Чылдың-не совхозтар хүүда малдыг чонга 450 тонна саваңны болгаш 800 тонна сигенни, өске-даа мал чемин садып турар.

Районнуң көдээ суурларында чурттап турар 2010 өг-бүленің 1608-зи, хоорайда 1512 өг-бүленің 1449-зу огородтуг. Ырак-узак тайга эдээнде Севи, Хут, Билелиг, Шивилиг суурларның чурттакчылары бегзин ногаа аймаан өстүрүп, огород ажылын чорудуп, боттарының негелделерин хандырып ап турарлар. «Эзербек» совхозтуң болгаш «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының ырак-узак черде чайлап турар малчыннары картофельди база капустаны ниити огородта өстүрүп турар.

Күрүнеге хүүда малын садарынга сонуургалды бедидери-биле районнуң хереглекчилер ниитилели чонга чугула хереглелдин барааннарын садарын организастап турар. Сөөлгү ийи чылда бо арга-биле 27 чиик машинаны, 14 мотоциклдерни, хеп чуур 40 ажыг машиналарны, 76 муң акша түңнүң алгы-кештен кылган барааннарны чон садып алган.

Районнуң суурларының, Туран хоорайның магазиннеринде эт, сүт, ногаа аймаан доктаамал садып турар. Ол чондан садып алган көдээ ажыл-агый продуктулары-дыр. Дузалал ажыл-агыйның ачы-дузазы, аъш-чемниң камналгалыг болгаш элбек болурунга көскү киирилдези ол. Бо талазы-биле курлавыр арбын.

С. ТАНАА.

САДЫГ: инициатива эргежок чугула

Хереглел барааннарынга чоннуң негелделерин улам долу хандырар талазы-биле Тыва АССР-ниң садыынга дузалаар дугайында РСФСР-ниң мөөн барааннарның республика кәттыжыышкынарынга болгаш Главсеверторгка дааскан. Ол дугайында шиитпирни РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязы хүлээп алган. Совет Тывада садып алыкчыларны хандырып турарының байдалының дугайында экспертерниң илеткелин коллегия дыңнап чугаалашкан.

1981—1984 чылдарда бараан саарылгазының планын Тыва АССР-ниң садыы чедиишкинниг күүсеткенин коллегия сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Автономнуг республикада бараан саарылгазының планы ол чылдарда РСФСР-де ортумаабиле деңнелден бедик темплерлиг өзүп турган. Тыва АССР-ниң садыы январь—июльда бараан саарылгазының планын күүсеткен түңнелинде, чонга аъш-чемниң-даа, үлетпүрүүн-даа хөй барааннары саттынган. Чамдык барааннарны сайгарганының өзүлдези 1980 чылдаазындан ыракта бедик болган. Чижээ, мебельди сатканы ийи катап, автомашиналарны — 1,9 катап, радиоприёмниктерни — 50 хуу көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир, автономнуг республиканың чоннуң садыг хандырылгазында четпестерниң ам-даа барын коллегия демдеглээн. Хамык үжүр барааннарның чедишпезинде эвес. Административтиг өске районнарга бодаарга, Тыва АССР-ге барааннарны харын-даа хөйну тускайлап берип турар. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр адырның материал-техниктиг базазын хөгжүдеринге чеди миллион хире рубльди чарыгдаан. Ынчалзажок магазиннерниң болгаш бараан складтарының четкизи оожум калбарып турар. Автономнуг республиканың чоннуң садыг хандырылгазында кол четпес чүүл—магазиннер директорларының болгаш эргелекчилериниң инициатива чокка ажылдап келгени, адырның чамдык бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының эгелекчи, тывынгыр чорукту четпес илергейлеп турары деп специалистер санап көргөк.

Мындыг түңнелди бадыткаас төлээде, чогуур тайылбырны кылыры негеттинер. Чоннуң садыг хандырылгазы садып алыкчы магазинге келир мурнунда-ла эгелээри билдингир болгай. Садып алыкчыларның негелделерин, чагыгларын өзүгаар бараанныры садыг четкизинге чедирери — оларның хереглелдерин улам долу хандырарының чугула чүүлү. Ынчаарга автономнуг республиканың Садыг министерствозунуң специалистери садыг планнаашкынынга, илаңгыя барааннар хереглелдерин тодаргайлаарынга, чагыгларны үндезин барымдаалыг болдурарынга хөй частырыгларны, четпестерни болдуруп келген.

Бо талазы-биле бир мындыг чижекти айтып болур. 1984 чылда чонга саткан бараанылга кылыгларындан эвээш ындыг барааннарны 1985 чылда чорудуп бээрин Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу чагаан. Езулуг специалистер чагыгны ынчаар кылбас үжүрлүг. Бараанылга кылыгларын эвээш чагаанын республиканың Садыг министерствозуйи ай эрткенде ам эскерип каан болгаш 2 миллион рубльдиң хеп аймаан немей чорудуп бээр дугайында дилегни Москваже чорудар үжүрга таварышкан. Немелде чагыг-дилег күүсеттинген. Ынчалзажок он хевирлиг частырыгларны чайладыры ындыг-ла белен эвес. Чагыгларны кылыры дээрге нарын херек-тир. Бо талазыбиле хынамчалыг бодаар, санаашкыннарны ылаптыг кылыр херек. Оон башка складтарга барааннар саарылга чокка эңдерли бээр азы чедишпейи баар.

Россия Федерациязының садыында саарылга чок чыдар барааннарның элээн хөй курлавыры тургустунган. Эвилелдешкен республикада ортумаабиле ол курлавыр барааннарның ниити өртээнин 3,8 хуузу четкен деп санап турар. Ындыг курлавыр адырның экономиказына ажыктыг эвес, а улуг каражалыг дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Саарылга чок чыдар барааннарның хуузу Тыва АССР-де оон-даа хөй — 5,4 хуу. Ол курлавыр Россия Федерациязының садыг экономиказының байдалынга таарымча чок салдарны база чедирип турар дээрзин демдеглээр керек.

Садыг — ажыл-агый чорудулгазының чугула болгаш нарын адыры. Инициатива чокка, сагынгыр, тывынгыр болбас болза, чоннуң садыг хереглелдерин долу хандырары, бараан саарылгазының планнарын чедиишкинниг күүседири, орулганы чедип алыры бүттүнмес. Бараанныарның бүрүн дээжизин магазинге чедир алдынмаан таварылгада, чедиишкиниг садыглаашкын база болдунмас болгай. А ындыг фактылар автономнуг республиканың магазиннеринге бар турган. Электри-биле шай хайындырар севалар рюкзактар, спорттуң чамдык барааннары магазиннерге ужурлуг. Школа чанының участокка ногаларны, чечектерни өстүреринге биология башкызы З. И. Харитонованың удуртулгазы-биле школачылар эки ажылдаан. Күш-ажыл кичээлиниң башкызы коммунист К. М. Ооржактың удуртулгазы-биле тоску классчылар бо чайын чурттагга тудуунга база мактадыг ажылдаанныр. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга ажылчын аңгының үлегерин ажыглаар, өөреникчи бүрүзүнче тодаргай сагыш салыр, өг-бүле-биле улам-на сырый харылзаалыг болуур, кижилерниң сонуургалдарын, чүткүлдерин кичээнгейге алыр дээн чижектиг айтырыглар школаның башкыларының кол кичээнгейинде. Ынчалза-даа школаның материал-техниктиг хандырылгазы кошкак, чамдык кабинеттер соок, дерилгези четче эвес. Кол четпес чүве болза, бо хүнге чедир-ле школаның база бүдүрүлгези чок боол турары. Хову-Аксының АТБ-зи биле «Тыва кобальт» комбинат школаже кичээнгей салып, дузалаар үжүрлүг. Чүгле ынчан школа реформазының шиитпирлери долузубиле күүсеттинер.

К. ОЮН.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААРЫ ЧУГУЛА

Өөрүнүң школалары школа реформазын амыдыралга боттандырарының бирги чылында чамдык ажылдарны кылганнар. Ылаңгыя Хандагайты, Торгалыг школаларының башкылар коллективтери ортумак өөредилгени боттандырар талазы-биле багай эвес ажылдаан. Ниитизи-биле башкы кадрларның харыысалгазы бодил турар. Башкылар коллективтери «Кижи бүрүзүн — эки өөредир», «Кичээл бүрүзүнге — эң эки белеткел», «Чаартынган методтар, бедик шынар», «Кичээл бүрүзү — ажыын» деп, чурттуң мурнакчы башкыларының девизтери-биле ажылдап турганнар.

Күш-ажыл өөредилгезин организастаанында чамдык чүгээр чүүлдер бар. 1—3 класстарның күш-ажыл кичээлдериниң кабинеттери, 4—8 тургустунгулаан. Бо ажыл Хандагайты, Солчур, Торгалыг ортумак школаларында бүт кырында турул турар. Устуку классчылар автодело, трактор, мал ажылының үндезинниери болгаш амыдырал хандырылгазы чергелиг адырларга күш-ажыл өөредилгезин чорудуп турар.

Школа реформазының колга утказы өөредилгени күш-ажыл-биле холбаары, өөреникчи бүрүзүнге профессия шилип алыр ергены бээри болур. Ургларның күш-ажыл өөредилгезин болгаш кижизидилгезин чогумчалыг чоруткаынындан бичии кижилер күш-ажылга кара бичезинден чаңчыгып, оон чоорту келир үеде мөргежилин шилип алыр.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырары дээрге, чүгле улус өөредилге, партия, совет органнарның херээ эвес, харын бүдүрүлге, ажыл-агый болгаш өске-даа албан черлериниң ажыл-чорудулгазынга эң көскү рольду ойнаар ужурлуг. Бүдүрүлге өөредилгезин боттандырарынга база бүдүрүлгелерниң ролю кончуг улугдур. Ынчангаш школа коллективтери-биле база бүдүрүлгелерниң аразында харылзаа доктаамал, быжыг болуру албан.

Бо талазы-биле районда чамдык ажылдарны кылып эгелеп турза-даа, четпестер кончуг хөй. Бүдүрүлге бригадалары тургустунза-даа, олар-ның-биле ажылды негелдеге дүүштүр тургуспаан. Чамдык совхозтар директорларының бодалы-биле алырга, школаларның бүдүрүлге бригадаларыбиле керээни чарган соонда, ооң-биле бүгү ажыл дооступ каар деп санаар хөөннер бар. Бригадаларда ажылдап турар совхозтан специалистерни-даа быжыглаваан. Кылып турар ажылының алыс утказын-даа, ооң технологиязын-даа сонуургадып өөретпейн турары-биле школачыларны чүгле ажылчын күш хевирлиг кылдыр ажыглаттынып турары шын эвес. Совхозтар ам-даа школаден хоорук тускай эртемниглерниң школа-биле харылзаазы барык чок. Зоотехник, агроном азы эмчи, инженер-даа кижилер өөреникчилер ортузунга профуглаиышкын ажылын чорутпайн турар, ургларның чүүге сонуургалдыын тодарадып угдап-баштаар ажылче кичээнгей кошкак.

Чамдык будүрүлгелерге школаларны райкүүскомнуң шиитпири-биле быжыглаандаа болза, херек кырында боттуг ажыл чорувайн турар. Харын-даа ону хереккө албас, кандыг-бир артык чүүл кылдыр санап турар чоруктар бар. Тудуг организацияларынга будүрүлге практиказының үезинде ургларга чүгле бүзүлган түүйбү, тудуг материалдары ыңай-бээр чыгдырып, дажыгладырынга ей болуп турар. Чогум өөренип билип алза чогуур чүүлдерге чаңчыктырбайн турар

Өөрүнүң база будүрүлге болур организациялары ажылдаар цехтер, олуттар-биле хандырбаан. Бо талазы-биле районнуң тудуг-септелге участогу (Т. Куулар), КМК (Т. Анчимаа), амыдырал хандырылга комбинады (Ч. Шулуу-Маадыр), орук-будүрүлге участогу (Н. Өдекей), райпо (Э. Монгуш), харылзаа белдири (Л. Ооржак) хүннүң негелдезин ёзугаар школа реформазын боттандырар дээш боттуг ажылдарны чаа өөредилге чылында чорудары негеттинип турар.

А. СЕМИС-ООЛ.

БАЗА БҮДҮРҮЛГЕ ЧОК

Школа болгаш амыдырал

Школа реформазының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээнден бээр бир чыл эрткен. Бо үеним дургузунда Хову-Аксының № 2 ортумак школазының өөредилге-кижизидилге ажылында чаартылгалар болгулаан. Школаның директору улус өөредилгезиниң тергиини М. С. Енушкевич болгаш коммунист башкылар М. В. Кимов, Д. А. Кимова олар башкылавашкынга мурнакчы методиканы ажыглап, өөреникчилерге быжыг билигни берип турар. Школада тыва, орус, англи дылдарның, математиканың, химиянын, физиканың болгаш эге класстарның кабинеттерин дерип тургускан. Школаның спортчу чедиишкиннери күш-культура башкызы В. К. Хархоновтуң кызымак ажылы-биле холбашкан.

Хову-Аксы дээрге Тыванын өңнүг металлургиязының баштайгы төвү, улуг ажылчын суур. Ынчангаш өөреникчилерниң күш-ажылга кижизидилгези кол черни ээлээр даанныр. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга ажылчын аңгының үлегерин ажыглаар, өөреникчи бүрүзүнче тодаргай сагыш салыр, өг-бүле-биле улам-на сырый харылзаалыг болуур, кижилерниң сонуургалдарын, чүткүлдерин кичээнгейге алыр дээн чижектиг айтырыглар школаның башкыларының кол кичээнгейинде. Ынчалза-даа школаның материал-техниктиг хандырылгазы кошкак, чамдык кабинеттер соок, дерилгези четче эвес. Кол четпес чүве болза, бо хүнге чедир-ле школаның база будүрүлгези чок боол турары. Хову-Аксының АТБ-зи биле «Тыва кобальт» комбинат школаже кичээнгей салып, дузалаар үжүрлүг. Чүгле ынчан школа реформазының шиитпирлери долузубиле күүсеттинер.

К. ОЮН.

БАЛЫКТЫ, АҢ ЭЪДИН — ФРОНТУГА

Тыва Арат Республиканың шеринге албан эрттиреринде 1940 чылдың күзүнүнде келгеш, Тываны ССРЭ-ниң составынга хүлээп алганының соонда, албан хүлээлгем уламчылаш, 1947 чылдың августа халаштым. Бо аразында эвээшбиче-даа бол дээнчы даалгаларны ак сеткилдиг күүседип келген мен.

1940 чылдың ноябрь байырлалын таварыштыр шеригниң бады-даңгыраан хүлээп алганывыс соонда, ТАР-ның шериг замызының дужаалы үнген. Эң эки сагылга-чурумнуг, орус дыл билир, чеди класс хире биилиг солдаттарны полк школазының курсантылары кылдыр хүлээп алыр дээн. Мен аңаа кирдим. Бир чыл дургузунда школаның программазын өөренип доосхаш, шылгалданы эки тутканывыс соонда меңээ старшина эрге тывысты. АРШ-тың аттыг шериг полугунуң пулемётчулар эскадронун командылаткаш каарга, 1943 чылга чедир ажылдадым.

Бүгү-ле чүвени дайын байдалынга тургускан болгаш бистен негелде хончуг улуг турган. Шөлге өөредилге суг ёзулуг дайын шөлү-биле демей апаар. Сес чүс ажыг километр черни чадаг эртип, дайынчы походту шыдамык эрткен бис.

Бүгү-ниити ооолчен шериг өөредилгези эгелээн. 16-дан 50 хар чедир эр хамаатылар 110, а халашкан шериглер 80 шактыг программа ёзугаар ыяап-ла өөредилгени эртер. Бистерни районнарже сургакчыладып аткарган. Мен подполковник Н. Лопсаң-биле Таңды районга бүгү шериг назылыгларга шериг өөредилгени өөреткен бис. Шериг даалганы эки күүсеткени дээш меңээ биче лейтенант эргени тывысты.

Үжен хире эң шыырак, бедии 160 сантиметрден өрү дурт-сынныг солдаттарны шилип үскеш, танкыга удур чаа чепсек взводунга киирди. Артбатарея кезээнниң дөртку взводу болуп алдывыс. Шеригниң кадыг-берге чурумунга, өөредилгезинге бисти чаңчыктырып өөреткен офицерлерге өөрүп, оларның кижизидилгезин утпайн чоруурдур мен. Чижээ, артбатарея кезээнниң командири, кызыл партизан, Тарлашкын тулчуушкунунуң киржикчизи Г. Шилгини, генерал-майор С. Шооманы, полковник А. Борбак-оолду, подполковник Н. Яковту болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

1944 чылдың күзүнүнде Сибирьниң шериг округундан дужаал келген. 150 тонна аң эъдин, 30 тонна балык дужаар. Ону күүседирин бистиң артбатарея кезээнге дааскан. Узуну хире биилиг солдаттарны полк школазының курсантылары кылдыр хүлээп алгаш, взводум-биле Чагытайже чоруптум, а биче лейтенант Иван Чамбал-оолдуң взводу Хемчик бажы Ашпаал артты ажып, коштуг-комнуг чоруп тургаш шупту катай 37 тонна балыкты дужаадывыс. Ээт хүлээп алыр комиссия даргазы подполковник Кудрявцевке мактаткан бис. Аң эъдинге бергедеп турган бис. Ок-боо хөй-даа бол, черле берге чораан. 1944 чылдың мартта арай деп тургаш күүсеткен бис. Аң, балык эъди дужаар дээш кандыг бергелерге таварышпадывыс дээр, ааът-хөл хамаан чок, дайынчылар-даа озал-ондакка таваржып турган. Ондар Кыстаа, Манды Эзирикпей, К. Мандан-оол бистер 40-ден 60 чедир улуг аң өлүрген дээш өртектиг белектер, ок-боо-биле шаңнаткылаан бис.

Фронтуга белек дугайында солун-сеткүүлге, радио, телевизорга бо-ла чугаалап турар, а бистиң ол балык, аң эъди дужаап, чаъс-бораңга, хатшуурганга бастырып, амы-тынывысты-даа харам чокка ажылдап турганывысты кымдаа сагынмайн турары хомудаңчыг. Чүгле мээң взводум безин 37 тонна балыкты, 52 тонна аң эъдин дужаган чүве.

Пенсияда болзумзажок, хөй-ниитиниң ажылын ам-даа кагбаан мен, чеди уругну азырап өстүрген ада болгаш эрткен үем төөгүзүн оларга, аныяк өскенге, сонуургадыр бодадым.

М. АСКИРОВ.

Чөөн-Хемчик район.

БОЙДУСТУ ХУМАГАЛАЛ-БИЛЕ

Кат-чимис чыыр үе келген. Чамдык кижилер кат сывы кайы хамаан чок сыйып, демир шүүр-биле шүүреп турар. Ол черден келир чылын кат үнмес боор. Ынчангаш кат чыып турар үеде бойдус камгалалының органнары тайылбыр ажылын күштелдирбишаан, контрольду шыңгыярадыр болза эки.

Кегээн-Булактың киш-кулаазы ам эвээжээн-дир. База-ла демир шүүр соонда куруглаан болуп турар. Чадаана хем унунда чыжырганы эки бышпаанда-ла сыйып турары черле таварымча чок. Ындыг төтчеглерлиг үш оол аныяк өг-бүлениң акшазын булаап алган. Кыстың адазы: «Кым-бир кижиден тудуп ап көрүңер!» деп шагдаалардан чаннып дилээн тур.

АК БАЖЫҢНЫҢ ТУРУЖУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга харыылары-биле холбаштыр Ак бажыңның парлалга айтырыгларының төлээлекчизи Л. Спикс медеглел кылган. М. С. Горбачевтуң интервьюзун президент өөренип көөр аргалыг болган деп, ол чугаалаан. Ийи чурттарның аразында харылзааларны экижидеринге арганы бээр чогуур саналдарны киирерингге белениниң дугайында Чиңгине секретарьның медеглелинге байыр чедирип турар бис. Харылзаалар дугайында айтырыгны президент шыңгыызыбиле көрүп турар болгаш бар айтырыгларны шиитпирлээрин оралдажыр.

Совет-америк харылзааларның амгы дүшкүүрлүг байдалының чылдагааннарынга хамаарыштыр Чиңгине секретарьның тайылбырлааны бодалдан бистиң бодалывыс көңгүс өске деп, Спикс уламчылап чугаалаан. Ынчалзажок массалыг информацияның чепсектерин дамчыштыр бодалдар солчурун күзевейн турар бис.

Ак бажыңның төлээлекчизи айтырыгларга харыылавышаан, Совет Эвилели-биле харылзааларны АКШ боттуу-биле көрбүшаан, ол харылзааларны барымдаалап көрүп турар деп айыткан. Ужуражыышкынны ийи талалар чогумчалыг „ёзу-биле көөр болза, чамдык хемчээлге чедиишкинни чедип ап болбазының чылдагааннары чок. Каттышкан Штаттар ам болур ужуражыышкынны ылаптыг болгаш чогумчалыг ёзу-биле көөр алаар деп, Ак бажыңның төлээлекчизи чугаалаан.

«Стратегтиг камгалал инициативазының дугайында айтырыгга хамаарыштыр бодуңун бодалын президент өскертпээн» деп, төлээлекчи демдеглээн.

ГДР-ниң найысылалының хөй мүң чурттакчылары «Берлин — тайбыңның хоорайы!», «Бүгү үелер иштинде тайбың!» деп лозуңнарлыг дайынга удур чыскаалга чыглып келгеннер. Олар бүгү-ниитиң тайбыңы камгалаары болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрериң сөксадыры, улустарның айыыл чок чоруун болгаш чавырлыышкынны камгалаары, ядролуг халапты болдурбазы дээш боттарының бүгү күштерин моон соңгаар-даа үндүреринге шиитпирлиин база катап бадытканнар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Г. ПЛИССОНЬЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чуртта ажыл чок чоруук хөй миллион французтарга удур човаланы болуп турар деп, ФКП-ниң Политбюрозунуң кежигүнү, ФКП ТК-ның секретары Г. Плиссонье медеглээн.

Ажыл төлевириниң кызырлыышкыны, социал пособиелерниң эвээжээни чонның халыны сеткил дувүрээшкининиң болдуруп турар деп, «Юманитеэ» солунга бергеш интервьюзунга ол демдеглээн, Экономиканы бүгү талалыг хөгжүдерин, ажылдаар чаа черлерни немей тургузарын коммунистер негеп турар.

Француз комлартияның удуртукчулары сөөлгү үеде бүдүүлгелериң төлээлекчилери-биле хөй санныг ужуражыышкыннарны кылган. Коммунистерниң саналдарын ажылчын аңгы изии-биле деткип турар деп, Г. Плиссонье чугаалаан.

Француз ажылчы чонналарының амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар дээш, монополияларның ыйлышкынынга, дайын кыжанышкынынга удур демиселди Франциянның Коммунистиг партиязы моон соңгаар-даа улам-ка шиитпирлиг чорударын ол онзалап демдеглээн. Боо-чепсектерниң, ыңаңгыя ядролуг чепсектиң эңдере бүдүүлгүнүнге удур, айыыл чок чорук, тайбың дээш демселге демократтыг бүгү күштерниң чаңгыс эвиниң эргежок чугулазын Г. Плиссонье айыткан.

ТАЙБЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ — БЫЖЫЫ-БИЛЕ, ЧАЙГЫЛЫШ ЧОККА

М. С. Горбачевтуң америк «Тайм» журналга харыылары — делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кол кичээнгейинде. Ол документтиң янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитичн көскү ажылдакчылары, парлалгазы Совет Эвилелиниң даштыкы болгаш иштики политиказының айтырыгларын дугайты, ылаңгыя дээди деңнелге Женевага ам болур совет-америк ужуражыышкынга холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының эң чугула медеглели кылдыр үнелеп турар. Харыыларны бүрүн болгаш тодаргай допчулап-биле парлавышаан, чурттуң хөгжүдериниң аажок улуг планнарын боттандырып турар Совет Эвилели тайбыңче бодуңун чайгылыш чок тура-соруктуун бадыткап, боо-чепсекти эңдере бүдүрер чоруктан болгаш удур-дедир сезигленнишкинден адырлып үнериниве, чепсегленнишкинин дүжүреринче кирилтеринче, совет-америк харылзааларны экижидеринче кыйгырып турар деп, даштыкы парлалга онзалап демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак, ёзулуг бүянныг бүдүштүг туружу делегейниң бүгү улустарының эрге-ажыктарынга бүрүн таваржып турар дээрзин делегей парлалгазының тайылбырларында демдеглеп турар.

М. С. Горбачевтуң харыылары АКШ-та аажок улуг сонуургалды хайныктырган. Совет удуртукчу-биле бөлүк америк журналистерниң Кремльге интервьюзу болгаш беседазы «журналистика-даа, дипломатия-даа талазы-биле алырга, чигзиниг чокка-ла дыка улуг болуушкун болу бергең» деп, «Тайм» журнал онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаалаан үүлдери «онза тода, ижин-кара чок бүдүштүг болгаш дыка хөй айтырыгларга хамаарылгалыг болган» деп, ол журнал бижээш, М. С. Горбачевтуң интервьюзунуң алыс сорулгазы —совет удуртулганы ханы сагышсыралын турар факторларны, ол ышкаш америк-совет харылзааларга хамаарышкан ооң идегелкин тайылбырлап болгу дег чугула медээни барыын чүкке бээри болган деп айыткан. М. С. Горбачев чүвениң ужуруун кайгамчык эки билип турарын, шиитпирлиг, быжыг, ханы угаанныын көргүскен» деп, «Таймның» үүлүнде чугаалаан.

М. С. Горбачевтуң «Тайм» журналга харыыларының тексизин Вашингтонда «өөренип көруп турар» деп, **АКШ-тың күрдепартаментизиниң төлээлекчизи** медеглээн. Женевага болур ужуражыышкынга Вашингтон «бүгү талаларга дыка улуг депшилгени чедип алырынга идегел-биле» белеткенип турар болгаш «америк-совет харылзааларны элээн турум үндезинге тургузарынче» чүткүл салып турар деп, ол төлээлекчи бадыткап турган. Ооң-биле кады ол дээрге «Советтер-биле бистиң харылзаалар ыйытырыглары хөй санныг болгаш улуг-даа, ынчангаш бистиң бергелеривисти ажып эртеринге үе негеттинер» деп демдеглээн. Женевага ужуражыышкын үр үениң дургузунда деткип болгу дег угланыышкынны ажылдап кылырынга чугула базым болган туруп болур деп, ол медеглээн.

Сөөлгү айларда америк-совет харылзаалар дорайтаан деп М. С. Горбачев демдеглээн деп, америк **ЮПИ** дээр информация агентствозу дамчыткан. Ону ол дараазындагы айда космоска спутникке удур чепсектиң шенелделерин Каттышкан Штаттарның эрттирер дээн шиитпири-биле база Совет Эвилелинге удур «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» америк таланың калбарты бергени-биле тайылбырлаан. Женева чугаалажыышкыннарының түңнелдиг болуурунга Москва улуг идегелдерни салып турарын онзалап демдеглээш, совет удуртукчу ол ужуражыышкынны Рейган администрациязы шыңгыы көруп турар дээрзинге чигзиниишкинни илергейлээн.

Эй-би-си дээр телекомпания мынча деп демдеглээн: «Совет удуртукчу М. С. Горбачев «Тайм» журналга интервьюзунга совет-америк харылзаалар дорайтаан деп медеглээн. Каржы политиканы чорудуп турар дээш АКШ-ты ол буруудаткан. «Совет удуртукчу делегейде байдалды нарын, дүшкүүрлүг, харын-даа онза айыылдыг кылдыр тодарадып көргүскен — деп, база бир өске америк Си-би-эс дээр телекомпания дыңнаткан. Ынчалзажок президент Рейган-биле планнаттынган ужуражыышкын харылзааларны экижидеринге чедирип болур деп ол медеглээн».

Эй-би-синиң корреспондентизиниң Москвадан дамчыткан репортажында демдеглээни болза: «Массалыг информацияның барыын талакы төлээлекчилеринге бодуңун баштайгы интервьюзунга М. С. Горбачев дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынның мурнуу чарыында ийи чурттуң аразында харылзаалар дорайтап уламчылавышаан-дыр деп медеглээн. Рейган администрациязының ол ужуражыышкынны канчаар көруп турарына хамаарыштыр чигзиннишкинин совет удуртукчу чугаалаваш, ядролуг чепсектиң баштайгы дайынчы шенелдезинче кириптер дээн администрациянның шиитпири-биле холбаштыр сагышсыралын илергейлээн».

«Рейганның администрациязы ССРЭ-ге хамаарыштыр «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» калбарты берген болгаш дээди деңнелге ам болур америк-совет ужуражыышкынның перспективазын амгы үеде, Москва ол ужуражыышкынны эрттирер дугайында дугуржуушкун чедип алдынган турган ийи ай мурнунда турганына бодаарга, элээн оваарымчалыг көруп турарын совет удуртукчу демдеглээн» деп, **«Вашингтон пост»** солун бижээн. Америк-совет харылзаалар дорайтавышаан, боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорук куштелип турар, дайын кыжанышкынын харылзааларны экижидеринге чедирип болур деп ол медеглээн».

Эй-би-синиң корреспондентизиниң Москвадан дамчыткан репортажында демдеглээни болза: «Массалыг информацияның барыын талакы төлээлекчилеринге бодуңун баштайгы интервьюзунга М. С. Горбачев дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынның мурнуу чарыында ийи чурттуң аразында харылзаалар дорайтап уламчылавышаан-дыр деп медеглээн. Рейган администрациязының ол ужуражыышкынны канчаар көруп турарына хамаарыштыр чигзиннишкинин совет удуртукчу чугаалаваш, ядролуг чепсектиң баштайгы дайынчы шенелдезинче кириптер дээн администрациянның шиитпири-биле холбаштыр сагышсыралын илергейлээн».

«Рейганның администрациязы ССРЭ-ге хамаарыштыр «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» калбарты берген болгаш дээди деңнелге ам болур америк-совет ужуражыышкынның перспективазын амгы үеде, Москва ол ужуражыышкынны эрттирер дугайында дугуржуушкун чедип алдынган турган ийи ай мурнунда турганына бодаарга, элээн оваарымчалыг көруп турарын совет удуртукчу демдеглээн» деп, **«Вашингтон пост»** солун бижээн. Америк-совет харылзаалар дорайтавышаан, боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорук куштелип турар, дайын кыжанышкынын харылзаалар экижидеринге чедирип болур деп ол медеглээн».

Ийи шак уламчылаан интервьюзунда чүгле каш-ле чүүлдерни ажыглаваш безин совет удуртукчу президент Рейганның болгаш еске-даа америк албан кижилериниң, оларның аразында президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Макфарлейнниң-даа политиктиг сөөлгү медеглелдерин бирден бирээ чок билирин болгаш ССРЭ-ниң политиктиг эрге-ажыктарын камгалап билир кайгамчык эки арга-мергежилдиин көргүскен».

«Нью-Йорк таймс» солун мынча деп бижээн: «Дээди деңнелге Женевага ужуражыышкын чоокшулаан турбуже, болганчок-ла антисоветчи медеглелдер кылып турары дээш Рейганның администрациязын совет удуртукчу буруудаткан... Женевага ужуражыышкынга холбаштыр совет тала чогуур саналдарны белеткеп турда, Вашингтон ол ужуражыышкынны пропагандачы маргылдаа азы «таныштырыкчы» чугаалажыышкынер кылдып көруп турардыр».

(СЭТА).

Наркотиктер дилеп тыварынга гускай өөреткен ыттар ГФР-ниң полиция болгаш каайлы албан черлеринде шагдан бээр туруп келген. Ынчалза-даа чоокта чаа оларның аңаа эвес кагжыкчызы көстүп келген — ол болза Луиза деп шолалыг хаван болган. Гашкш тыварынга Луизаның чыткыры онза эки. Тыпкан чүүлү дээш аңаа «шаңналды»—банан азы конфета-даа бээр.

ЧУРУКТА: Луиза «ажыл үезинде».

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

БОТТАНЫЫШКЫНДА

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкыннарынга дүүштүр Самагалдай көдээ Советтиң күүсекчи комитеди (даргазы Т. В. Ооржак) элээн ажылдарны чөн ортузунга кылып чоруткан. Тодаргайлаарга, партия, чазактың доктаалын бүгү коллективтерге таныштырган. Аңаа хөй-хөй кижилер олурушкан болгаш арагалаар чорукка удур алган хемчегларни чүүлдүгүнүп, деткээн болгаш амыдыралга боттандырып турар. Арага кажан-даа кандыг-даа кижини эки чүвеге чедирбес, улам харын дөвүүчүве чедер, алгыш-кыруш-даа болур, ажыл-агыйы-даа сулараар. Шаанда болза араганы ишпес, улгады бергеш, үжүр деп амзаар, уруглардыы арага деп чүве безин билбес турганын ам хоочунар сактып, аныяктарга угаадып чоруур.

Күш-ажылчы коллективтерде сагылга-чурум экижип турар. Чижээ: № 1070 КМК-ның профэвилел комитеди (даргазы Ш. Мажаа) эрткен чыл планнарын долдур болгаш ажыр күүсеткеш; бо чартык чылдыын база ажыр боттандырган. Бо коллективтиң көскү ажыл-агыйлыг организацияа апарганының кол үндезини — арагалаар кижилер-биле эптеш чок демисежип турары. Коллективке ол талазы-биле пропаганда ажылын күштелдиргеннер. Ынчангаш ол коллектив планныг онаалдаларын доктаамал күүседип, партия райкомунуң, район Советиниң райкүүскомунуң ажыл-агыйлар араазында шилчиир Кызыл тугун салбайн турар.

Ол ышкаш районнуң аңныыр ажыл-агыйы (директору А. Самаганов), амыдырал хандырылга комбинады (директору И. Декпиш-оол) эки ажылдыг коллективтерге санадып турар. Оларда ажыл шагы үзүп, арагалаар чоруктар үндезини-биле үзүткаттынган.

Самагалдай көдээ Советтиң девискээринде арагалаашкын, кемхерек үүлгеткен кижилерниң саны кызырылган. Ижер кижилерниң колдуу районо, рай-по, сельхозхимия каттыжыышкынындан бооп турар. Бо черлерге арагага удур пропаганда ажылын ам-даа күштелдиреринiң чугулазын фактылар көргүскен.

Июнь 1-ден эгелэш, Самагалдай суурга эзирик кижи көзүлбестээн. Ынчангаш чонның хостуг үелерин чөп ажыглаарынга, дыжынга таарымчалыг болуп турар. Араганы талон системазы-биле садып турар апарган. Бо чүүлдү чон бүрүнү-биле деткип турар.

Хөй-ниитиниң малынга чемсуурну белеткээр, сиген кезилдезинин үезинде июль 10-дан август 10-га чедир үеде эзиртир суксун аймаан шуут сатпас талазы-биле шиитпирни самагалдайжылар боттандырып, элээн хемчеглер алдынган. Араганың ниитилелге болгаш кижиге хоразының улуун чон биле берген болганда, хостуг үелерин чөптүг эрттирери чугула

Кино, концерттерни, номчулга кежээлерин, диспуттарны эрттирери чугула айтырыг. Ындыг турбуже, бисте байдал таарымчалыг эвес. Самагалдайның Культура бажыңының септелгези элээн үзамдыккан турган, чогуур деңнелге четпес.

Культура бажыңының чанында боду бүткен парк бар. Ыңаар агаарлап кире бээрге, кайгамчык-ла. Чокпак кара шивилер, дыттар, хадыңнар дээш кандыызы чогул. Хүн херели безин эрттирбес шыргайлар, дамырак кара суглар ында болгай. Дерип алыр ужурлуг болза, Кызылдың Гастелло аттыг парыгындан дудавас, боду бүткен парктыр. Ам бо хүннерде иштинче агаарлап, дыштанып кире бээрге кандыгыл? Бойдустуң чаваганы дамырак кара суглар, хөлегелиг кайгамчык чараш арыгның чүзүн-бүрүн оът, үнүш, ыяш бүргээн чурумалы-биле кады ында-мында кылган оюшкак шоюшкак олурар эрги күү сандайлар үткүп алыр. Оон ыңай, октапкан консерва лаазалары, арага шилдерн бустугулап калгылаан, ында-мында чыткылаар. Ол-ла бүгүнү аштап, арыглап каапкаш, дыштаныр, олурар сандайлар, столдар кылгылаваш, сегидип, секпередир база кайгамчык-ла боду бүткен дыштанылганың, парыгы. Агаары безин онза, чайгаар-ла сеткил-сагышты сергедип, айдызап келир. Ынчангаш, Самагалдай суурнуң чонун бо ажылче хаара тудуп, шеф ажылы организастаары күзенчиг.

А ооң чанында стадионнуң дерилгези эки, стадионнуң ишти арыг-силиг, хевис чадыл каан дег, ногаан. Ынчангаш аңаа спортчу маргылдааларны доктаамал эрттирип турары күзенчиг.

Чонның дыштаныр үезин, хостуг шагын чөптүг ажыглаары үениң негелдезийге дүүшкен, хүннүң айтырыы болганда, спорттуң кандыг-даа хевирлеринге маргылдааларны организастаарын чон күзеп турар. Чижээлээрге, районга бокс секциязын ажытса? Септеп, кылып алыр болза, эрги школаның ээн бажыңнары бар болгай. Моон мурнунда чылдарда районнуң боксёрлары республикага көскү черни ээлеп турганы чажыт эвес. Оон туржүк, эвилел үжүр-дүзалыг маргылдааларга киржип чорааннар бар. Оларга А. Биче-оол, Э. Оюн, Ш. Тирчин хамааржыр. Олар бокс секциязын тренерлээр күзелдиглер.

Ө. ЧИҢМИТ.

Тес-Хем район.

СОҢГУЛДА КАМПАНИЯЗЫ ЭГЕЛЭЭН

ВАШИНГТОН. Сентябрь 2-ден эгелеп Каттышкан Штаттарда соңгулда кампаниязы эгелээн. Келир чылын америк конгресске немелде соңгулдалар болур. Аңаа Сенатка 100 сенаторларның үштүң бир кезиин болгаш төлээлекчилер палатазының бүгү 435 сенаторун соңгуур дээш демисел эгелээр.

Ол соңгулдалар Капитолий тейинга оппозистиг демократтыг партияның туружун конгресстиң үстүкү палатазынга күштелдиргиптер, чижээлээргe, ооң 1980 чылда чидирген черлерин дедир эгидип берип болуур болганда, ол соңгулдаларны ЮПИ агентилел «онза чугула» деп адап турар. Ам ында 53 олутту республиканчы партияның төлээлекчиле-ри, а 47 черни демократтар ээлеп турар. Келир чылын 22 республиканчы сенаторлар болгаш үүле 12 демократ-сенаторлар дээш демисел болур болганда, политиктиг тайылбырлакчыларның бодап турары-биле алырга, демократтыг партияның дээди палатага ээлп черни ээлеп аптар аргазы бар. Демократтыг партиядан конгресс кежигүннерингe соңгулда мурнунуң кампаниязын организастаар талазы-биле комитеттиң күүсекчи директору Дэвид Джонсон бис бодувустуң сорулгавысты чедип алырынга бүзүрелдиг бис деп медеглээн.

АКШ-тың буржуаз эң улуг партиялары — «улуг бизнестиңэ шынчы камгалакчылары болур. Ынчалза-даа амгы үеде тургустунуп келген байдал үезинде Рейганның администрациязының иштики болгаш даштыкы политиказынга соңгукчуларның хөй кезиинiң таарзынмайн турарын ажыглап алгаш, демократтар боттарынга политиктиг капитанды чедип алырын оралдажып турар.

Соңгулда мурнунуң кампаниязының эгезин чаңчыл ёзугаар куш-ажыл хүнүнде эгелээн-даа болза, АКШ-та соңгулдалыг албан-дужаалдар дээш демиселди чечени-биле кыжырып чугаалааны ышкаш, «акша халтарының маргылдаазы» кончуг дүргени-биле чоруп турар. Политиктиг хөделиишкиннер комитеттерин дамчыштыр боттарының эң-не шынчы талалакчыларыга боттарын мактап чарлаарынга, соңгукчуларны пропагандалап мегелээрийге эргежок чугула хөй санныг акша-мөңгүнүү үндүруп берип турар «улуг бизнестиң» деткимчезин баш удур чедип алыр дээш сенаторлар болгаш конгресс-меннер чүткүп эгелээннер.

А. ЛЮТЫЙ,

СЭТА-ның корреспондентизи.

«Хостуг делегейниң» шырайы

ООЖУРГАЛДЫГ ЧАҢГЫС ДҮН

Римниң «Репубблика» солунунга Клаудио Джерионуң репортажын парлаан, ону номчукчуга ПМА сүмелеп турар.

Даң адып олур. Патруль машиназы хоорай төвүнде бар чанынга доктаады, кофе ижеривис ол, бо дүнёки үш дугаар дашкавыс. Хүн үнген соонда, Рим амыдыралының аңаа агыынче кирипкен. Бис эрткен чеди шак иштинде хоорай иштинге ийи чүс ажыг километр халдып каапты выс. Полиция машиназынга дүн чардым, журналистиң чүве бижиир дептержигежи мырыңай долган, бижип алган чүвем чамдыызын ам билир арга чок, чүге дээрге дүмбей карацгыда, ээлчеглиг «чалалгаже» карацайнып бар чораан машина иштинге бижиир үжүрга таваржып чордум...

Баштайгы кыйгыртыышкын кежээкиниң 10 шак үезинде болчук. Радио дамчыштыр: «Гаттамелата кудумчузунда алгы-кышкы үнүп тур» дээн. «Чеде бээр бис» деп сержант харыылады. Ийи-үш минута болганда чеде бердивис. Алгырып турар кижи-даа чок. Меге дүвүрээзин, ындыг чүве бо-ла болгулаар.

Гүидо Рени кудумчузу, 22. 30. Кофе ижип ор бис — баштайгы аякчыгаш ол. Базала радио: «Мостаччанода үптээшкин». Колумб кудумчузунга кажан-даа чүү-даа бол-бас, мында машина эндерик. Ынчалзажок айыыл чок чорук магадылаттынмаан: пистолеттерлиг үш оол аныяк өг-бүлениң акшазын булаап алган. Кыстың адазы: «Кым-бир кижиден тудуп ап көрүңер!» деп шагдаалардан чаннып дилээн тур.

Төптен чаа дужаал келди: «Тор-Делла-Монакада аткылажып турлар, шагдаа айыылда». Кедергей дүрген салып бар чор бис, ол аразында радио демги үш үптекчи база бир херек үүлгеткенин дыңнатты: «Ол-дур ам, бис эвээштир бис, оон башка аңаа кезек турган болзувусса, оларны тудуп апкан турар чадавас бис. А бис өске чүкче бар чоруурувус бо-дур».

Улуг бажыңнар, көшкүннер лагерьлери, хүнге өрттенип калган чер. Чөгенчиг херек болду: цыган баронның төрүттүнген хүнүн демдеглээн черге бир-ле кижи хөлүн эрттир ижип алган, ыры-хөг, алгы-кышкы бүдүн кварталды оттурган. Шагдаа оларны томаартыр дээш чеде берген, үскүлежиишкин болган, бир-ле кижи дээрже диң кылган. «Ону адып каар чадавас турган-дыр» деп, сержант чугаалаваш, хөөкүй шагдааны киириштир, бүгү улусту са кончаваш, херекти хаап каапты.

Дедир үгладывыс. База-ла радио: «Тор-Делла-Монакада, кудумчуда, дуза дилеп турлар». Дедир эггеш, моторнуң шаа-биле тутсуптувус. Асфальтыда чуурлуп калган мотоцикл, чанында буду сыныя аныяк оол. Дээскиндир өңнүктери — шуугашкан, ыглашкан. «Дүрген дуза» келгеш, оолду аппарды. Өңнүктери хөлээзээн, эжин кайнаар аппаарын айтыргылаан турлар, карабинерлерниң патруль машиназы халдып келгеш, дедир ыңай болган деп чугаладылар. Ол шын эвес: патруль «дүрген дузаны» чалапкаш, кудумчу белдиринге туруп алгаш, эмчи машиназынга орук айтып берип турган.

Бертинген оол бажыңга хоругдалга орган, ынчангаш кудумчуже үнмес үжурлуг турган кижи-дир. Мотоциклди ол ачылап алган. «Бис аңаа селгүүстеп халдып чордувус» деп, өөрү оолдарның бирээзи чугаалай-дыр. Демги оол эмнелге четпейн чораашла, өлүп калган болду.

Ооң ада-иелери эмнелгеде аажок ыглашкан турлар, бирле кижи кыжанып алгыргылаар-даа.

Ам база кудумчуда халдып тур бис, а радио «Дуббонари кудумчузунда частыышкын болган» дей-дир. «Ынаар инчеш баар бис» деп, патрульдуң кол кижизи чугаалаваш, бүгү кыйгыртыышкыннарга барып четтикпес боор-дур деп шыжыктыы. «Ындыг-ла берге хире эвес дүне-ле-дир ийин» деп, чолаачы химиренди...

Катап чеде бээривиске, оолдуң ада-иези оожургай берген болдулар. «Аваң ам моон соңгаар ол дээш сагыш човаавас» деп, төрели оол калган кижиниң дуңмазынга чугаалады.

«Хоорай кыдыынга дүне чүнү көрбес, дыңнавас дээр боор—деп, шагдаалар чугааладылар. — Наркоманнар, алкоголиктер эңме-тикчок. Дүн дужеррге-ле бистиң кырывысче шиитпирлеттинмээн социал айтырыглар чүдүрлүп кээр».

Ийиги аякчыгаш кофе ижип алгаш, Джуббонари кудумчузунче чоруптувус. Эртенгиниң 4 шак. Үнелиг даштардан, алдын, мөңгүнден кылган чүүлдер садыының куяк эжиин бомба-биле буза тепсипкен болду. «Силерге кыжанып турдулар бе» деп, сержант садыг ээзинден айтырды. «Чок-чок!» Аанакайы харыы. «Бурууглуглар тыптыр эвес. Бо кижи даарта страховказын ап аар, ол-ла» деп, шагдаа шаггжок чугаалады.

Ам-на хоорай оожургаан, шыпшың ышкаш апарды. Бети дээрге ынчаар сагындырар болду. Каразынчыг элээн каш машиналарны хынагылаан, аргажок эрги «Фиаттыг» документ чок кырган пенсионер, хоорай даштынче бар чоруур дөрт аныях эр таварышты. Шагдаа көруп каап, олар машиназын дораан доктаадыпты. Инспектор оларны оожургатты, а ийиги шагдаа пистоледин белеткей тудуп алган турду. Чүү болу берип болурун кымдаа билбес, кым билир оңу...

Үш дугаар кофе ижип ор бис. Чер чырып ор. Дүн эрткен...

(ПМА).

ГРИММ алышкылар.

ДОҢГАДА КАДЫК

Бичии уруг чурттап чоруп тур оо.

Уруг каттаар дээш аргаже чорупкаш, аңаа кырган кадайга ужуражы берип-тир.

— Экии, уруг. Меңээ кадыңдан берип көрем.

— Ма, кырган-авай — деп, уруг чугаалаан.

Кырган катты амзаваш, чугаалап-тыр:

— Сен меңээ катты берген сен, а сеңээ мен бир-ле чүве белекке бээр мен. Сеңээ доңга берейн, бо-дур. Чүгле мынча дей каапташ сен:

— Хайындырывыт, доңга хайындыр, бирээ, ийи, үш!— дээриңге, доңгага амданныг чаагай кадык хайны бээр. А мынча дээриңге соксай бээр:

— Адыр, бирээ, ийи, үш!

Ам-на сокса, хайындырба.

— Четтирдим, кырган-авай —дээш, уруг доңганы алгаш, маңнап чанып, аваэынга чедип келген.

Доңга дээш аваэы өөрээн. Канчап амыравас боор. Күшдээ үндүрбес, шүүт-даа чок, дүштеки чемде амданныг чаагай кадык болу бээр.

— Хайындырывыт, доңга хайындыр, бирээ, ийи, үш!— дээриңге, доңгага амданныг чаагай кадык хайны бээр. А мынча дээриңге соксай бээр:

— Адыр, бирээ, ийи, үш!

Ам-на сокса, хайындырба.

— Четтирдим, кырган-авай —дээш, уруг доңганы алгаш, маңнап чанып, аваэынга чедип келген.

Доңга дээш аваэы өөрээн. Канчап амыравас боор. Күшдээ үндүрбес, шүүт-даа чок, дүштеки чемде амданныг чаагай кадык болу бээр.

ГРИММ алышкылар.

ДОҢГАДА КАДЫК

Уруг бир-ле катап, кайыже ийик, чоруп каап-тыр, аваэы доңганы мурнунга салгаш, мынча дээн:

— Хайындырывыт, доңга, Хайындыр, бирээ, ийи, үш!

Доңга хайындырып-ла эгелээн. Хөй кадык хайындырган. Ава кадыкты чигеш, тоткан. А доңга кадыкты хайындырып-ла, хайындырып-ла туруп-тур. Ону канчап соксадырып?

Мынчаар чугаалаар ужурлуг турган:

— Адыр, бирээ, ийи, үш,

Ам-на сокса, хайындырба!

Ава ону уткан, а уруу бажыңында чок. Доңга хайындырып-ла, хайындырып-ла турган. Өрээл ишти-даа долу кадык, даштың кирер эжиктиң эртер чери-даа кадык, чада кырында-даа кадык, кудумчуда-даа кадык-ла кадык, а доңга-даа хайындырып-ла, хайындырып-ла турар.

Ава корга бергеш, уруун дилеп маңнап чорупкан. Изиг кадык орукта хем-дег агып чыткан. Ону арта халыыры аваға берге боол-тур.

Уруг бажыңындан ырак эвеске чорааны эки болган. Кудумчуда чүү болганын көре тыртып кааш, ол маңнап чаныл каан. Чада кырынга арай боорда үнүп келгеш, эжикти ажыткаш алгырган:

— Адыр, бирээ, ийи, үш,

Ам-на сокса, хайындырба!

Оон доңга соксап каап-тыр.

Доңга кадыкты эндере хайындырып каан боол-тур. Ынчангаш суурдан хоорайже келген кижи бүрүзү-ле кадыктыг орукту ыяап-ла эртер болган-дыр эвеспе.

Ол дээш кым-даа хомудаваан. Чүге дээрге кадык ажок амданныг чаагай боол-тур.

СТУДЕНТИЛЕР—БАШКЫЛАР

ТАТАР АССР. Брежнев хоорайның ортумак школаларының математика болгаш физика башкылары Камскиниң политехникти институдунда өөренип турарлар. Өөредилге программазында сентябрь 1-ден эгелеп школаларның өөредилге программазынга кирер үжурлуг информатика болгаш саналга техниказының үндезиннери кирген.

Институттуң дисплей класында чоокку үеде школа класстарында келир электро-саналга машиналарын тургускан. Ындыг хевирлиг компьютерлерни будүрүлгелерде, эртем болгаш шинчилел албан черлеринде калбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: институттуң дисплей клазында. Башкылар-биле кичээлдерни физика-математика эртемнериниң доктору, дээди болгаш дүзалал математиканың кафедразының эргелекчизи Л. М. Котляр (бетинде) болгаш доцент, физика-математика эртемнериниң кандидады М. Я. Товштейн олар эрттикпип турар.

М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРЗИНДЕН ЭКИ ЭСКЕРИГЛЕР

Эрзин суурга элээн каш чылдарда барбаан мен, бо чайын чордум. Чаагайжыдылгазы чараш, черле ынчаш өзүп, сайзырап орары көскү суур болду. Чоннуң культуразының бедээнин магададым. Кол кудумчулар көвүдээн, доора кудумчулар база немешкеп. Аян-шинчизи черле көрүштүг, чараш апарган суур-дур. Каът бажыңнар база немешкилээн, бир ай төлевилелбиле кылган чуртталга бажыңнары кудумчуларда чыскаалыпкан тургулаар. Будүрүлге, албан черлери, магазиннер, эмнелге комплекстери, чаа школа дээш көрүштүг тудуглар хөй. Автостанция база бар, самолёт-биле чон доктаамал аргыжып турары эки.

Суурну аян киирип турар база бир түүл — оон чаагайжыдылгазы. Бо талазы-биле Эрзин көдээ Соведи, суурда херээженнер чөвүлели көскү ажылды кылып турары тодаргай-дыр. Ол-бо кудумчуларда палисадниктерде, скверлерде янзы-бүрү ыяштарны, кат аймаан, чечектерни хөйнү олурткан.

Суурнуң өзүлде, чаагайжыдылгазы-биле чергелештир чурттакчы чон бажың чанында участоктарында огород, сад аймаанче кичээнгей салып турар. Шак ындыг өг-бүлелер Тоқа аттыг кудумчуда, Комсомольская база Иргит Шагдыржап дээш өске-даа кудумчуларында кончуг хөй. Бажыңнарның чурттакчылары тарып алган үнүш, чечек, катчимис аймаан ажаап өстүреринче сагыш салган.

Суурда ортумак школаның чанында тускай дуржулга участогу бар. Теплица база бар. Школачылар ында янзы-бүрү үнүштерни, ногаа аймаан өстүруп турар.

Чоннуң ниити культура деңнели бедип турарын кым-даа эскерип каар. Кижилерниң ажы-чаң культуразы черле элээн бедик, улугну улуг дээр, хүндүлээчел, ээлдек чорукту кижи бо-ла эскерер. Черле чүнү чугаалап, хөй-ле мактал сөстер бижип турар кижи боор деп бодай бербеңер. Шынап-ла сеткилимге таарышкан, эскерип көргеним чүүлдерни бижип ор мен. Улуг улустуң хүндүлээчел өзу-чурумун аныяктар салган ап турар. Кайда-даа ындыг-ла харын, ынчалза-даа чамдыкта сагышка саарзык ышкаш сагындырар таварылгалар тургулаар болдур ийин. Кижилерниң хеп-сын кеттинери безин бир янзы ылгалдыг. Улгады берген-даа, чамдык аныяк-даа кижилер национал хевин бо-ла кедип алган болгулаар. Малчыннар көдээге-даа, ылаңгыя суур кирер дээнде, улам аян киир кеттиниптер, ол дээрге кижиниң ниити культура деңнелин, хөй-ниити черинге бодун төлептиг кылдыр көргүзерин сагып чоруурудур. Ол дээрге чүгле бодунуң дугайым эвес, харын долгандыр турар кижилерни хүндүлеп көргени ол болур деп санаар мен. Черле моон мурнунда-даа кудумчуларга кайы хамаан чок эзирик кижилер ховар болур суур чүве. Ам оон эзирик кижи тыппас бис.

Бо чагааны бижип ора мындыг бодал сагыжымга кирип келди. Суурнуң аян-шинчизин бүгү чон киирип турар, ук аян-шинчи кижи бүрүзүнүң бодун ап билириниден, ниити культуразындан, долгандыр турар кижилерни хүндүткелбиле көөрүнден, чаңгыс сөсбиле чугаалаарга, долгандыр турар чүүлдерге хамаарыштыр оон ёзулуг кижизиг мөзүзүнден хамаарыкыр-дыр, Кижиниң будуштуу — мөзүзүнде. Чараш аажы-чаң, чаагай сеткил шынап-ла магалыг. Ону силер чүү деп бодаар силер, номчукчу?

Д. ДАРМАЖАА.
Каа-Хем район.

СОЛУН УЖУРАЖЫЫШКЫН

Тываның хөгжүм-шии театрының артистери аалдап келген дугайында медээ суурга дораан тарай берген. Ол кежээ «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери көдээ Культура бажыңына чыглып кээп, хос олут чок кылдыр олургулапканнар. Артистер-биле ужуражылга кежээки солун болуп эрткен. Аңаа РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс, Мәксим Мунзуктар, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакай, Тываның комсомол шаңналының лауреады Дарый Монгуш болгаш өскелер-даа киришкеннер. Ажыл, амыдырал дугайында солун чугааны ажылчыннар болгаш артистер кылып, бе-седалашкан.

Ужуражылга соонда «Дерсу Узала» деп уран-чечен фильмни болгаш артистерниң байлак программалыг концертин ак-тургужулар сонуургап көрген.

К. КОМБУ.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Тоол» хоорайжыгажынга бичии уруглардың ойнап хөглээринге онза таарымчалыг янзы-бүрү «Дириг амытаннар» ында хөй. Оларны уруглар бо-ла мунгулаптар. Хоорайжыгаштың аалчызы бичии уруг [чурукта]. Ол-ла парктың девискээринге чечектер болгаш чимистер делгелгези чоокта чаа эрткен. Уруглар эмнелгезинің коллективиниң «Катюша» деп композициязы.

В. КАРА-САЛ биле В. ТАНОВТУҢ фотолары.

ХАТ

Хүннүң караан дуглаан булут
Күштүг хатка таварышкаш,
Талыгырда эзизиргей
Тайга кырын шыва берди.
Кезек када чаштынган хүн
Херелин төп чырып үндү.
Көстүп кээрин күзээн чаштар
Хөглүг эштил киришпивис.
Чайгы хүнүүң чырык чылыын
Чаштар бисче эгидипкен.
«Четтирдим» деп ылгын хатка
Четкеш соглээр чүглүг болза.
Кара булут сывырыпкаш,
Канчап соксай бердиң, хадым,
База катап эргим келгеш.
Бажым дүгүн сыйбап каг, че.

А. МОНГУШ.

ХОПТАК ИНЕК

◆Ирланд тоол◆

Бо таварылга Кэрриниң бе, азы Фильмкерниң бе чанынга болган чадавас. Хөлечик хоорайдан бодунуң суурунче чадаг базып чанып олурган чүвең иргин. Ону Пэт Мак Лан дээр. Кыжын кедер идик садып алыр дээш, хоорайга ол чораан. Идиктерин камнаар дээш, бир эжеш чаа майык-тааштарын шоодайга суккаш чүктээш, элей бергеннерин кедип алгаш чораан. Кежээ дүшкен. Чоруп ора, орук хажыызында бажың турганын көрүп каш, аңаа дун чарып алыр бодаан. Эжикти соктаан.

— Силерниинге хонуп ап болур бе?—деп эзэзинден айтырган.

— Хонуп ал. Ынчалза-даа бажында сынар чер чок. Инек кажаазы... кандыг силер? — деп, бирээзи чугаалаан.

— Ол-даа болза меңээ ажырбас. Четтирдим.

Пэт инек кажаазынга баргаш, сиген кырынга чыдып аптыр эвеспе. Эки болган! Чылыы-даа кончуг, чанында инек сиген кегжеп турар. Ооң дең-дескии тыныжынга таалаваш, ыяк удуй хона берип-тир. Эртен эрте туруп келген. Төрээн суурунга чедир шоолуг эвес чер арткан боорга, чаа идиктерин кедер дей берген. Чаа йдиктерин кедип алгаш, ойбак-дежик эргилерин инектиң чип турган сигениниң аразынче карак ажыт киир октагылапкан.

Ынчангаш Пэт базып чоруп каан. А ооң соонда шоолуг үр болбаанда, бажыңның ээлери оттуп келген.

— Кадай, кажаада хонаачаысты оттургаш, чемгерип көрем — деп, ашак чугаалаан.

Кадай кажаага барган. Топтап көрген — Пэт чок. Ол-бо дилегзинген: инекке чем салыр черде чүгле эрги идиктер чыткылаан. Алгырыпкаш, бажыңынче маңнапкан.

— Э-эй, ашак! Ат болган! Бистиң инээвис хонаачаны чипкен-дир! Чүгле идиктери артып каап-тыр!

«Неделя» солундан.

БЕЛЕН

Чадаананың Пионерлер бажыңын чаа өөредилге чылынга эки белеткээн. Чай дургузунда ында коллектив демниг болгаш организастыг ажылдап, сентелгени ёй-шаанда дооскан. Пионерлер бажыңы мооң мурнунда ийи корпустуг турган болза, бо чылын үш корпустуг болур. Чаа ажыттынганынга чазанылга, авиамодель, слесарь кылыглар белгүмнериниң кичээлдери болур.

Кыжын оттулар ыяш база хөмүр-дашты дүжүрүп алган. Пионерлер бажыңының чанында олурткан чечектер, ыяштар эки өскен. Оларны уруглар боттары ажаап турган. Чаа өөредилге чылынга белгүмнерниң болгаш ооң киржикчилериниң саны көвүдээр.

О. ОЧУР-ООЛ.

МАЛ СҮРЕРИНИҢ ЧУРУМУНГА ХАМААРЫШТЫР

«Шынның» редакциязынга Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң Сесерлиг салбырында бижиккн Сергей Удумбораның чагаазы келген. Ында бижип турары болза, суурнуң чаны-биле Кызыл—Абакан араазының улуг чазаглыг оруу эрткен. Ынчангаш дүне-хүндүс-даа ол орутап хөй машиналар аргыжып турар. Суурнуң чурттакчыларының-даа, совхозтуң-даа малы чазаглыг орук-биле болганчок-ла эртер апаар. Ынчаар, ыңай-бээр эртken мал-маган машина-балгатка бастырган-даа таварылгалар бар. Июль айның 16—17-ниң дүнезинде Сукпак совхозка дужаары-биле сүрүп чораан ийи кодан иртперии «ЗИЛ» маркалыг улуг автомашина хөме тавараааш, 40 хире иртти бастырган деп автор бижээн.

Ындыг уткалыг чагаалар редакцияга мооң мурнунда база кээп турган. Ынчангаш ук чагаада бижиттинген фактыларны болдурбазы-биле кандыг хемчеглерни алза эки дээр дугайында ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальнигни Д. Д. Дажимба тайылбырны кылып, редакцияга харыылаан. Оны мооң адаанда парладывыс.

Мал сүрер кижилер орук-транспорт дүрүмнери-биле таныш болуру база мал сүреринің чурумнарының талазы-биле тускай инструктажты эртери чугула. Ажыл-агыларның удуртукчулары бо айтырыгны киичээнгейге алыр үжүрүүр.

Мал сүрүкчүлери боттарының сүргени хой азы өске-даа малдарын оруктуң оң талазында кыдыынче чоокшуладыр сүрүп чоруур үжүрлүг.

Дүне караңгы азы кестүрү багай байдалдыг үелерде сүрген малдың мурнунга солагай талазындан фонарының ак өңнүг чырыын, а соонга кызыл өңнүг чырыкты кыпсып алгаш ап чоруур. Ол ышнеш мунар болгаш чүүк чүдүрген, малдар сүргеп үлүс база бүрүнгаар ак өңнү, а соңгаар кызыл өңнү чырыдып чоруур үжүрлүг.

Чүүктүг болгаш мунар малдар сүрүкчүлеринге дараазында чүүлдерни кылыры хоорулуг: сүргеп малды орукка хайгаарал чокка эзэн каап болбас. Мал сүрери көрдүнмээн черлер-биле чоруурун, дүнеки болгаш көстүрү багай үелерде малды сүрүп болбас.

Бедик шынарлыг шывыглыг автоорук тар-биле малды сүрерин чөпшээрезес.

Бо чылдың эрткен 7 айларында республиканың автоорук тарынга малды сүргенинің чүрумүн сүрүкчүлер болгаш кадарчылар сагывазынган автомашиналар малды бастырган 6 таварылга демдеглеттинген. Түңнелинде 91 хой өлген, ооң күрүнеге когаралы 6 мың рубль болган.

Июль 18-те дүнекиниң 2 шахта Кызыл хоорайның Калинин кудумчузунга «Саянэ совхозтуң малчыны Кара-оол Дондуп орукка шимчээшкин дүрүмүн хажыдып, хойну оруктуң машина эртер талазы-биле кежиргенинің түңнелинде «Жигулиэ автомашина 14 хойну бастырган болгаш кадарчы боду база кемдээшкинге таварышкан.

Июль 19-та дүнекиниң бир шахта Кызыл хоорайның «Тудуг кезектери» комбинаттың чоогунга база-ла «Саянэ совхозтуң малчыны Владимир Кууларның сүрген хою оруктуң машина эртер кезээнге чорда «ЗИЛ-130» маркалыг автомашина 34 хойну бастырып каан.

Дүнеки үелерде орукка шимчээшкин эвээш болур, мал сүрерингe улуг шаптыктар болбас деп бодал-биле мал сүрүкчүлери дүнеки үелерни ажыглап турары шын эвес. Дүне мал сүрери берге, чүге дизе, машина одунуң чырыындан малдың өңү орук-биле барык ылгашпас. Ол чорук чолаачыларны нарын байдалга таварыштырар. Орай дүне орукка хөй мал чоруур деп сезиг албайн чоруп орган чолаачылар, ындыг таварылгада машиназын хенертен доктаадып шыдаавайн баары база турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу районнарның күүсекчи комитеттериниң мурнунга айтырыг тургузуп, автоорук тарга сүрген мал эртер черлерни тускайлап кылгаш, аңаа сагындырыг демдектерден тургузары чугула.

Дүне мал сүрер таварылгада мал сүрүкчүлерин фонарлар-биле ыяап-ла хандырар азы дүне мал сүрерин шүүт болдурбас болза эки. Мал сүрер оруктарны тус черлерниң райкүүскомнарының иштики хереглер кылдистери-биле кады дугуржуп, мал сүрер үелерни болгаш оруктарны ол черлерге баш бурунгаар дыңнадып каар ужурлуг.

АРАГАЛААШКЫН БОЛГАШ ӨКПЕ ААРЫ

Арагалаашкын болгаш өкпе аарыы социал-эпидемиологтуг улуг айтырыг, Совет болгаш даштыкы эртемденнериң тодаратканы-биле алырга, өкпе аарыы арагадан хоочурап аараан кижилерниң аразында хөй нептерээн бооп турар.

Арага кижиниң бүгү организминге улуг хоралыг. Ол кижиниң улуг-хырынга, шөйүңдүлеринге баргаш, оларны дамчыштыр ханче шилчээш, хан эдерил бүгү организмге тарап нептерээр. Арага кижиниң бүгү органнарында кирип турар дириг белокту дестелдирип, кижиниң организминден сүгну ап турар. Ынчангаш араганы хөйнү ижер кижилерниң организми камгаланыр күжүн кошкадыр.

Араганы эмин эрттир ижер эр кижилерниң аразында өкпези аарыг кижилерниң саны арага ишпес кижилерге көөрде хөй бооп турар. Арагадан болгаш өкпе аарыындан аараанда, олар янзы-бүрү хевирлиг болгулаар. Туберкулёзтүң дүрген эртер хевири база таваржып болур. Ынчан температура бедип, ханның агымы дүргедээш, дамырларны өкпени бир кылдыр таараар.

Арагалаар кижилерни үш кезекке чарып турар. Бирээде, чалчыттынар, чогуш-соода үндүрер, ийиде, бодаарла чүвези арага, чүгле бодунуң дугайында бодаар, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң өг-бүлезининң дугайын уттуптар, үште, кымга-даа хөрээм чок, каяа-даа ажыым чок кижи мен деп бодун бодай бээрк.

Арагалаашкынның эге чадаларында арагачыларның санын тодарадыры берге. Чүге дээрге арагага сундулуг кижилер боттарын арагачы мен деп кажан-даа санавайн турар. Шак ындыг кижилер арага аарыындан хоочурап аар хевирлиг аарый бергенде, оларны психоневрологтуг диспансерниң үчёдунга ап турар. Арагалаар кижилерге өкпе аарыы билдинмес хевирлиг эртип болур. Ынчангаш профилактиктиг флюорография шинчилгезин эрттирери эргежок чүгула.

Аарыг ханылаан тудум хөрек аарыыр, деридер, эът изиир, уйгу ханы эвес болур, чөдүртүр, чөдүрерге ириңниг дүклү үнер, чамдыкта хан-даа дүкпүрер болгаш тыныш бачыдаар. Өкпе болгаш арага аарыглары каттышкан хевирлиг турда ук аарыгларны деңге эмнеп турган, туберкулёзтан эмнеп алырының аргалары бар. Ындыг таварылгада улуг ажылды чорудары чугула. Чүге дээрге арагалаар кижи кижизиг мөзүзүнден ышкынар. Микробактерия үндүрүп чоруур ажык хевирлиг туберкулёз аарыглыг кижи чыда эмнедир салбырга үрдаа болбайн, эмнелге чурумун үрээш, чыдып эмнедип турган эмнелгезиинден үндүр бижидип-даа турары бар болгай. Шак ындыг аарыг кижилер долгандыр турар кижилерге халдавырлыг.

Бир эвес арагалаар кижи туберкулёзтан аарый бергеш, арага ижерин соксатпас болза, оон дүрген эмнедип алыр аргазын саададып, узамдыктырар. Аңаа туберкулёзка удур кандыг-даа күштүг эмнер дуза болбас. Ынчангаш арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чорудары — туберкулёзка удур демиселдиң база бир кезээ боол турар.

В. ДОРЖУКАЙ,
фтизиатр-эмчи.

ДЫШТАНЫП, КАДЫКШЫЛЫН БЫЖЫГЛАП

«Чедер» курортта 180 кижи дөртку сезонда дыштанып турар. Оларның арааында Хабаровск, Красноярск, Норильск, Ачинск, Абакан хоорайлардан, республиканың аңгы-аңгы районнарындан келгеннер бар. Дыштанып турарларның хөй кезии ажылчыннар, малчыннар, механизаторлар.

Назы-хар талазы-биле улгады берген 84 харлыг Николай Трофимович Егорин хамаалы база Ада-чурт дайынарының хоочуну. Ол курортка, оон ажылдакчыларынга таарыштырып, эмнедип, дыштанып турар. Эрзинниң Бай-Дагдан келген Маадыр-ие Севил Шойунзуковна Өпей, Кызылда № 1 АТБ-ниң чолаачызы Владимир Семёнович Федоров олар база мында дыштанып келген. Кижилер-биле чугаалажырга, бо черниң кадыкшыл бижыглаарынга, дыштанырынга таарымчалыг болуп турарын бо-ла демдеглеп бээр.

Ол дээрге хоочун эмчилер Людмила Кыргысовна Тока, Ольга Кууларовна Соян база аныяктар Н. Ондар, Л. Очур-оол болгаш өске-даа эмчилерниң эки ажылдап, чонга бараан болуп турарының үреттүнели-дир. Курортта культура-массалыг ажылдар база доктаамал. Спортчу оюннар, оюн-тоглаа, танцы база эртенги сула шимчээшкин үргүлүү болуп турар.

Дыштанакчыларга келген уран үүл коллективтери солун концерттерин база бараалгадып турар. Кино, телевизор көөрү, янзы-бүрү маргылдааларга киржири-биле шак-үени курортчулар эрттирип турар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye», 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.10 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм, 1-ги сериязы. 11.15—11.20 — Медээлер 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Кедээниң делгемнери». Док. телефильмнер. «Звезды над полем», «О поле гречишном и гречневой каше». 15.25—«Наша сестра—оперетта». Фильм-концерт. 15.55 —Орус чугаа. 16.25 — «В гостях у сказки». «Веселое волшебство». Уран-чечен фильм. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Сергеевтиң удуртулгазы-биле РСФСР-ниң Күрүнеңиң үрер хөгжүмү ойнаар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —«Ножницы и мальчик». Мультфильм. 19.10 — Делегейниң улустарының аас чогаалы. Москваге Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржиккчилериниң оюн көргүзүү. 19.55—«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 —«Ыр-85». 23.05 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Песни над мутной водой». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 2-ги класс. «Щелкунчик». П. И. Чайковскийниң балет-тоолу. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ өөреникчилеринге. Ниити биология. Клетка теориязы. 10.35; 11.40 — География. 5-ки класс. Географтыг ажыл-дыышкыннарның төөгүзүнден. 11.05 — С. Гудзенконуң поэзиязы. 12.10 — Ниити биология. Улус ажыл-агыйында биология. 13.10 — В. И. Ленин — «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 10-гу класс. 13.10—«Хуу салдылыы». Люберецкиде Ю. А. Гагарин аттыг № 10 КПТУ-да көдээ ажыл-агыйның машина тудуунуң будүрүлгелеринге ажылчыннарны белеткеп турарының дугайында. 14.10 — «Бүгү Россия ам-даа утпаан...» Орус литератураның патриотизминиң эгезинде. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Дайынчы алдар». Телевидениениң Иркутск, Якутск, Красноярск болгаш Кызыл студияларының Төнкистер хүнүнге тураскаатkан каттышкан программазы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны-биле», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!». «Ананси». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кижи. Чер. Октаргай». 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.45 — «Свадьба в лесу». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республиканың чамдык районнарынга булуттаар, диңмирээр, чаңстаар.

Даглыг черлерге бичe чаңстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 3—8 градус чылыг. Чамдык районнарга 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 12—17 градус. Чамдык районнарга 4—9 градус чылыыр.

Кызылга дүне бүргеп, аязыр. Диңмирээр, чаңстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, күштели бергенде секундада 20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 15—17 градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, **«Материнская любовь»** 11.20, 14.20, 17.20, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Солнце в кармане» 9.30, 13.30, **«Чёрная стрела»** 11.00, 15.00, 18.50, **«Вера, надежда, любовь»** 16.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор — разиня» 15.00, 17.00, 19.00, **«Любимец публики»** 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Затянувшаяся расплата» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянық адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет турғузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиның 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3115.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00206.